

Liberal uddannelsespolitik

Liberalisering af den danske grundskole

Karsten Bo Larsen

Et hus for den frie tanke. Om behovet for et privat universitet i Danmark

Henrik Dahl og Astrid Johanne Høg

Pseudoforskningens metoder

Torsten Skov

Privat universitet. Fra ønske til mulig virkelighed

Stefan K. Sløk-Madsen og Henrik Mogensen Nielsen

Koranloven

Ytringsfriheden og dens nyautoritære fjender

Peter Kurrild-Klitgaard

Adam Smith Prisen 2023

Billeder fra prisuddelingen

Boganmeldelser

Eva og Rune Selsing: Den borgerlige orden

Torben Mark Pedersen

Søren Mau: Stum tvang

Torben Mark Pedersen

Den synlige hånd

Løkkes dialektiske dogme

Simon Gardner Mogensen

LIBERTAS

Tidsskriftet Libertas

ISSN 0903-9341. © Libertas

Tidsskriftet Libertas, som udgives af selskabet Libertas, er et uafhængigt tidsskrift til fremme af studiet af fri markedsøkonomi og personlig frihed.

Tidsskriftet Libertas postomdeles til medlemmer.

Tidsskriftet er indekseret i Dansk Artikelindeks.

Offentliggjort materiale – signeret eller usigneret – udtrykker ikke nødvendigvis redaktionens, udgiverens eller medlemmernes holdninger.

For indholdet hæfter alene forfatterne og redaktionen.

Redaktion

Torben Mark Pedersen (ansv.)

Johan J. R. Espersen

Otto Brøns-Petersen

Claes Kirkeby Theilgaard

Simon Gardner Mogensen

Mads Bjerggaard

Mathias Kaa Andersen

Redaktionen kan kontaktes på:

torbenmarkp@hotmail.com

Indhold Tema: Liberal uddannelsespolitik

Temaindledning	3
Liberalisering af den danske grundskole <i>Karsten Bo Larsen</i>	4
Et hus for den frie tanke. Om behovet for et privat universitet i Danmark <i>Henrik Dahl og Astrid Johanne Høg</i>	14
Pseudoforskningens metoder <i>Torsten Skov</i>	18
Privat universitet. Fra ønske til mulig virkelighed <i>Stefan K. Sløk-Madsen og Henrik Mogensen Nielsen</i>	26

Koranloven

Ytringsfriheden og dens nyautoritære fjender <i>Peter Kurrild-Klitgaard</i>	31
--	----

Adam Smith Prisen 2023

Billeder fra prisuddelingen	39
-----------------------------	----

Boganmeldelser

Eva Selsing og Rune Selsing: Den borgerlige orden. Om angrebet på det almindelige menneske <i>Torben Mark Pedersen</i>	42
--	----

Søren Mau: Stum tvang. En marxistisk undersøgelse af kapitalismens magt <i>Torben Mark Pedersen</i>	49
--	----

Den synlige hånd

Løkkes dialektiske dogme <i>Simon Gardner Mogensen</i>	52
---	----

Temaindledning

Hvori består en liberal uddannelsespolitik? Og hvordan kan man reformere uddannelsespolitikken fra grundskole til universiteter, så man både får højnet undervisnings- og forskningsniveauet og får dæmmet op for den venstreorienterede indoktrinering i undervisningssystemet?

Sidste år bragtes et temanummer om Muhammedtegninger i undervisningen, LIBERTAS nr. 78. Det var første gang i over 12 år, at LIBERTAS har haft et temanummer om et aktuelt politisk emne. Det er ikke planen, at LIBERTAS skal blive politikorienteret fremadrettet, og vores udgivelsesfrekvens egner sig heller ikke til dagsaktuelle kommentarer, men efter opfordring fra en læser bringer vi også i år et mere politikorienteret tema, denne gang om liberal uddannelsespolitik.

Temaet indledes med **Karsten Bo Larsens** grundige analyse af de mulige gevinster ved at liberalisere og privatisere grundskolen, der baserer sig på en omfattende gennemgang af forskningen på området og ikke mindst af erfaringerne fra Sverige.

Henrik Dahl og **Astrid Johanne Høg** skriver om, hvordan et universitet bør være et hus for den frie tanke, men da de offentlige universiteter i Danmark har svigtet deres primære opgave, og de ikke længere er drevet af en norm om sandhed som det højeste gode, er der behov for at bryde det offentlige monopol på universiteterne og etablere et privat universitet.

Torsten Skov følger op på kritikken af universiteterne med sin artikel om pseudoforskningens metoder. Universiteter både i udlandet og i Danmark har i de seneste tiår oplevet etableringen af en række nye forskningsområder såsom kønsstudier, postkoloniale studier, kritisk raceteori, fedmestudier, queer teori osv., der er drevet af politisk aktivisme snarere end af en søgen efter sandheden. I artiklen gennemgås en række af de måder, hvorpå denne pseudoforskning afviger systematisk fra normale videnskabelige kvalitetsstandarder

I den sidste artikel i temanummeret diskuterer **Stefan K. Sløk-Madsen** og **Henrik Mogensen Nielsen**, hvordan man i praksis kan etablere et privat universitet i Danmark.

Det andet tema i dette nummer er "Koranen" - regeringens lovforslag L133 om ændring af straffeloven, "Forbud mod utilbørlig behandling af genstande med væsentlig religiøs betydning for et trossamfund". Vedtages den lov, hvad alt tyder på, vil den indebære den største indskrænkning af ytringsfriheden i Danmark i mange årtier. Professor **Peter Kurild-Klitgaard** skriver om, hvorfor ytringsfrihed er vigtig, hvorfor enhver indskrænkning af den personlige frihed bør kræve særlig tungtvejende grunde, hvor ringe regeringens argumenter for at indskrænke ytringsfriheden har været, og hvordan der er en stor risiko for, at en indskrænkning af ytringsfriheden kan føre til yderligere indskrænkninger i den personlige frihed fremover.

Tredje tema i dette nummer er uddelingen af Selskabet Libertas' **Adam Smith Pris**, der i år blev givet til Madsen Pirie fra Adam Smith Institute i London. Vi bringer nogle billeder fra prisuddelingen, der foregik under en frokost på Restaurant Skaal.

Der sluttet af med to boganmeldelser. Eva og Rune Selsings bog *Den borgerlige orden* og Søren Maus *Stum tvang* anmeldes af **Torben Mark Pedersen**.

Den synlige hånd handler denne gang om Lars Løkkes politiske projekt med en regering på midten, som **Simon Gardner Mogensen** anskuer som udtryk for en dialektisk proces.

God læselyst

På redaktionens vegne
Torben Mark Pedersen

Liberalisering af den danske grundskole

Karsten Bo Larsen*

Øget konkurrence fører som regel til bedre kvalitet, lavere priser og større innovationshastighed, men gælder det også på grundskoleområdet, således at en liberalisering og privatisering af grundskoler i Danmark ville føre til højere undervisningskvalitet? I artiklen trækkes der på international forskning på området, og det analyseres om og i givet fald hvordan, man bør liberalisere den danske grundskole, og hvilke gevinster der kan tænkes at være ved det.

Øget liberalisering og privatisering på områder, hvor den offentlige sektor hidtil har haft monopol eller en meget dominerende markedsposition, har i en lang række tilfælde¹ givet lavere priser og/eller bedre kvalitet – det gælder fx telekommunikationsbranchen². I denne artikel analyseres det, om – og i givet fald hvordan – man bør liberalisere udbuddet af grundskoleuddannelse i Danmark med henblik på forbedre elevernes faglige resultater.

Væsentligste grundtræk ved reguleringen af grundskolerne

Af grundlovens §76 fremgår det, at alle børn har ret til at modtage gratis undervisning i folkeskolen. Folketinget har desuden besluttet, at alle børn har pligt til at modtage undervisning, der står mål med undervisningen i folkeskolen³. Forældrene er således ikke tvunget til at sende deres børn i folkeskolen. Undervisningen kan i stedet foregå hjemme eller på en friskole eller en privatskole (frie grundskoler).

1 <https://www.kfst.dk/menu/presse/podcasts/liberalisering/>

2 <https://www.danskerhverv.dk/politik-og-analyser/analyser/2021/oktober/hoj-produktivitets-vakst-i--telebranchen/>

3 Jf. Folkeskolelovens §32-35

I Danmark varetages undervisningen af langt hovedparten af børnene i den undervisningspligtige alder af to typer af grundskoler. Langt de fleste børn bliver undervist i den kommunale folkeskole (ca. 79 pct.) eller en fri grundskole (ca. 18 pct.). De resterende børn bliver (ca. 3 pct.) undervist på efterskoler, ved hjemmeundervisning mv.

De frie grundskoler får et skattefinansieret tilskud pr. elev, der gennemsnitligt set svarer til 76 pct. af udgifterne pr. elev i folkeskolen. De resterende udgifter dækkes af forældrebetaling. Samlet set har de frie grundskoler et lavere udgiftsniveau pr. elev end folkeskolerne, jf. Christoffersen og Larsen (2015). De frie grundskoler er organiseret som selvejende institutioner, hvilket indebærer, at skolerne ikke må udtage overskud af virksomheden som traditionelle private selskaber. Et eventuelt overskud i en fri grundskole skal således reinvesteres i skolens drift. Desuden må skolerne ikke oprette nye underafdelinger i andre kommuner.⁴ En fri grundskole ledes af en bestyrelse, der typisk består af forældre til børn på skolen. Bestyrelsen ansætter skolelederen, der varetager den daglige ledelse på skolen.

Udgangspunktet for finansieringsmodellen
4 jf. Bekendtgørelse af lov om friskoler og private grundskoler mv. - LBK nr. 816 af 14. august 2019

*Forskningschef, CEPOS – Center for Politiske Studier

med offentlige tilskud og delvis egenbetaling i de frie grundskoler er, at det skal være muligt for forældrene at vælge et skoletilbud til deres barn, der bygger på en særlig pædagogik (fx Steinerskoler) eller en særlig livsanskuelse (fx kristne og muslimske friskoler). Hvis man ønsker et særligt skoletilbud, der i modsætning til folkeskolen hverken kan eller skal omfatte alle typer af elever, skal man selv bidrage til finansieringen af det særlige tilbud, men samtidig understøttes skolefriheden med et offentligt tilskud, der dækker hovedparten af udgifterne. En naturligt led i denne model er, at de frie grundskoler kan afvise en elev, hvis skoleledelsen vurderer, at vedkommende ikke passer ind i skolens værdigrundlag, pædagogiske tilbud mv. Det ville således formentlig ikke være hensigtsmæssigt, hvis alle muslimske elever havde et retskrav på at blive optaget på kristne friskoler (eller omvendt).

Tænkningen i reguleringen af de frie grundskoler i Danmark er således rettet mod ønsket om, at det skal være muligt at vælge et pædagogisk eller holdningsmæssigt alternativ til folkeskolen. Derimod har der ikke været fokus på, at konkurrence og frihed fra politisk styring kan give en mere effektiv grundskole. Tværtimod indeholder friskolelovgivningen både konkurrencebegrænsende og konkurrenceforvridende bestemmelser – fx må man ikke oprette en filial af en skole i en anden by (eller sågar udenfor gåafstand i samme by, jf. nedenfor), og private skoler skal være non-profit. Desuden får private skoler lavere offentligt tilskud, så selv om de kan opkræve egenbetaling, stilles de alt andet lige ringere i konkurrencen med de offentlige vederlagsfri fuldt skattefinansierede folkeskoler. På den baggrund analyseres det i denne artikel, om – og i givet fald hvordan – man med fordel kunne øge konkurrencen mellem de danske grundskoler.

Giver mere konkurrence bedre undervisning?

Den internationale skoleforskning har blandede resultater vedrørende effekterne af øget konkurrence, men meta-analyser, der gennemgår resultaterne fra de relevante videnskabelige tidsskriftsartikler, peger i retning af, at der er effektivitetsgevinster ved øget konkurrence i

grundskolesektoren, jf. eksempelvis Jabbar et al (2019). Problemet med denne typer analyser af hele den internationale forskningslitteratur er, at de baserer sig på resultater fra forskning af effekten af introduktion af øget konkurrence, der er opnået under meget forskellige lokale forhold. Eksempelvis øger tilstedeværelsen af private skoler undervisningskvaliteten i Indien, jf. Deepak & Pradeep (2021), men Indien og Danmark er to forskellige samfund, og derfor kan man ikke bare konkludere, at de indiske resultater kan overføres til en dansk kontekst.

Når man skal vurdere, om og hvordan øget konkurrence på grundskoleområdet vil virke i Danmark, bør man således lægge særlig vægt på forskning og analyser fra lande, der har en samfundsmodel, som ligner den danske mest muligt. Her er vi så heldigt stillet, at Sverige har gennemført en af de mest omfattende liberaliseringsreformer af skolesektoren – man finder umiddelbart kun noget lignende i Chile. Nedenstående beskrivelse af reformernes indhold og effekt er i høj grad baseret på Blix & Jordahl (2021), der bl.a. har lavet en sammenfattende analyse af resultaterne i alle de relevante videnskabelige tidsskriftartikler med empiriske analyser af udviklingen i de svenske grundskoler.

I løbet af 1990'erne indførte Sverige en voucher-model på skoleområdet, hvor 100 pct. af de offentlige udgifter pr. elev følger med, når en elev skifter til en privat skole. Formålet med reformen var at opnå bedre skoler og større brugertilfredshed gennem øget konkurrence og frit valg. De private skoler i Sverige må – i modsætning til de danske frie grundskoler – gerne trække overskud ud af virksomheden (for-profit skoler), men skolerne kan også vælge at lade overskuddet blive i virksomheden (non-profit). Endvidere må skolerne gerne have filialer på flere forskellige lokationer, hvilket åbner mulighed for at organisere de private skoler som en koncern med fælles central administration (økonomi, personale, it mv.). Reformen øgede størrelsen af den private skolesektor i Sverige meget betydeligt. I 1992 gik ca. to procent af alle elever i både grundskolen og gymnasiet på en privat skole. I 2017 var andelen af elever på private skoler i Sverige vokset til 15 pct. for grundskolen og 26 pct. for gymnasiet. Andelen i grundskolen ligger således på

ca. samme niveau som i Danmark, hvorimod andelen af elever på private gymnasier er markant større i Sverige end i Danmark, hvor den ligger på 3,5 pct.⁵

Blix & Jordahl (2021) konkluderer på baggrund af deres gennemgang af den relevante videnskabelige litteratur, at liberaliseringerne af den svenske skolesektor har øget produktiviteten i det svenske skolesystem. Det gælder primært for grundskolen, hvor konkurrence fra frie skoler har hævet elevernes præstationer uden at øge omkostningerne. Selvom fordelene ved friskoler hovedsageligt ser ud til at komme fra øget konkurrence, kan udbygningen af bedre fungerende private skoler også have bidraget en vis grad. PISA-testene er det bedste grundlag for at sammenligne de private og offentlige grundskolers præstationer korregeret for elevbaggrund, da PISA-resultaterne ikke påvirkes af en eventuel inflation i de karakterer, der ikke bliver fastsat ved en prøve med eksterne bedømmere jf. nedenstående. I 2015 var der i Sverige ikke den store forskel på offentlige og private skolers PISA-målinger dog med en meget svag tendens til, at de private skoler var lidt bedre. I den forbindelse er det værd at bemærke, at for-profit og non-profit private skoler præsterede på niveau med hinanden, Heller Sahlgren (2017a). I PISA-testen i 2012 klarede elever på private skoler sig markant bedre end elever i kommunale skoler, og i 2003 var der ingen forskelle mellem private og kommunale skoler i PISA-testene, jf. Heller Sahlgren & Sanandaji (2016).

Det skal understreges, at gevinsterne ved øget konkurrence i skolesektoren har været relativt beskedne i størrelse. De har således ikke kunnet forhindre et meget betydeligt fald i de svenske skoleelevers resultater i PISA-testene fra 2000 til 2012. Fra 2012 og frem er de svenske skoleelevers PISA-resultater forbedret, og de har således genvundet en betydelig del af tabet (ca. 65 pct.). Et lignende mønster for Sverige kan ses i andre internationale skole test TIMMS (matematik og naturvidenskab) og PIRLS (læsning).

I den offentlige debat i Sverige har modstandere af de private skoler forsøgt at kæde faldet i PISA-resultaterne sammen med introduktionen

⁵ [https:// privateskoler.dk/](https://privateskoler.dk/)

af private skoler. Det samme har været tilfældet i Danmark, hvor modstandere af liberalisering og privatisering i den danske velfærdssektor taler om, at vi skal undgå svenske tilstande. Påstanden om privatskolerne som årsag til faldet i PISA-resultaterne kan dog tilbagevises af forskning, der viser, at konkurrencen mellem offentlige og private skoler har øget produktiviteten i den samlede skolesektor, jf. Böhlmark & Lindahl (2015) samt Heller Sahlgren and Sanandaji (2016). Desuden er PISA-resultaterne steget de seneste år uden yderligere regulering eller reduktion i størrelsen af den private skolesektor i Sverige.

Omkring 2/3 af faldet i de svenske test-resultater kan forklares med, at der i perioden med faldet i de faglige resultater er sket en betydelige indvandring til Sverige, jf. Heller Sahlgren (2015). Desuden blev der i starten af 1990'erne gennemført en række reformer af pædagogikken i det svenske skolesystem, hvor hovedelementet var, at eleverne fik større indflydelse på og ansvar for egen læring. Dette ses af nogle forskere som en hovedforklaring på de resterende fald i test-resultaterne, jf. Henrekson (2017). Desuden har en af forskerne, der stod bag de faglige anbefalinger til reformerne, givet en offentlig undskyldning for reformerne i en stor svensk avis.⁶

Når man ser på størrelsen af produktivtetsgevinsterne ved øget konkurrence i den svenske skolesektor, er det helt afgørende at bemærke, at konkurrencen mellem de svenske skoler hæmmes betydeligt af, at skolerne ikke konkurrerer baseret på objektive standarder, jf. Henrekson (2017). Den kendsgerning, at skolerne – modsat i Danmark, hvor vi i højere grad har prøver med ekstern censor – i høj grad selv sætter deres egne karakterer næsten uden begrænsninger, underminerer konkurrencen mellem skolerne, da der ikke er klar information til forbrugerne om ydelsernes kvalitet. Dette er en udløber, af de førnævnte reformer i 1990'erne af pædagogikken i de svenske skoler, hvor officielle karakteranvisninger var baseret på en socialkonstruktivistisk opfattelse af, at viden ikke er objektivt målbar, jf. Henrekson og Wennström (2019).

⁶ [https:// www. dn.se/debatt/jag-ber-om-ursakt-for-90-talets-pedagogiska-ideer/](https://www.dn.se/debatt/jag-ber-om-ursakt-for-90-talets-pedagogiska-ideer/)

Manglen på sammenlignelige karakterstandarder i Sverige har således reduceret konkurrenceeffekten af liberaliseringen af den svenske skolesektor, og de positive effekter kan således forventes af have været større, hvis de havde været kombineret med centralt fastsatte objektive bedømmelseskriterier for alle skoler, som der også løbende blev fulgt op på fra de statslige uddannelsesmyndigheder.

Hvordan kan vi skabe mere konkurrence i skolesektoren i Danmark?

De frie grundskoler er bedre til at løfte elevernes faglige resultater ud over det karakterniveau man kan forvente ud fra deres socioøkonomisk baggrund, jf. Andersen og Larsen (2022). Dette har været tilfældet lige siden, vi i CEPOS begyndte at lave beregningerne af undervisningseffekt⁷ (skolernes faglige løfteevne). I Danmark hæver konkurrencen fra de frie grundskoler dog ikke det faglige niveau på de offentlige skoler, som det er tilfældet i Sverige, jf. Andersen og Larsen (2021) samt Christoffersen og Larsen (2015). Tilsvarende har konkurrence fra frie grundskoler heller ingen effekt på forældretilfredsheden i de offentlige skoler, jf. Jensen & Larsen (2021).

Andelen af danske elever, der går på den fri grundskole, lå stabilt på ca. 13 pct. frem til 2009. I perioden fra 2009 til 2018 voksede andelen af privatskoleelever til 18 pct., hvor den siden har ligget stabilt.⁸ Denne fremgang i elevtallet i de danske frie grundskoler til et niveau, der er lidt højere end det svenske, kunne umiddelbart tyde på en intensiveret konkurrence mellem folkeskolerne og de frie grundskoler. Her er det dog vigtigt at være opmærksom på,

⁷ <https://cepos.dk/artikler/hvor-gode-er-skolerne-til-at-loefte-eleverne-fagligt/>

⁸ Kilde. Danmarks Statistik <https://www.statistikbanken.dk/statbank5a/SelectVarVal/Define.asp?MainTable=UDDAKT20&PLanguage=0&PX-SId=0&wsid=cftree>

at en stor del af væksten kan tilskrives, at mange kommuner i denne periode valgte at lukke små skoler på landet, jf. Pihl & Søborg (2021). Desuden blev der i 2014 gennemført en omfattende reform af folkeskolen, som mange forældre var meget utilfredse med,⁹ og selv nogle af de forskere, der var blandt hovedarkitekterne bag folkeskolereformen, betegner den i dag som en fejl.¹⁰

En betydelig del af stigningen i privatskoleelever kan således tilskrives upopulære og uheldige politiske beslutninger, der er blevet påført folkeskolerne. Det er selvfølgelig godt, at forældrene har et alternativ til folkeskolen i sådanne situationer, men den ligger alligevel langt fra den optimale konkurrencesituation, hvor de lokale folkeskoler og frie grundskoler frit konkurrerer om at udvikle den bedste undervisning og dermed tiltrække flere elever til deres skole.

Ser man på de lovgivningsmæssige rammevilkår for de frie grundskoler, er der da også en række forhold, der begrænser konkurrencen mellem grundskolerne i Danmark.

For det første må de frie grundskoler som tidligere nævnt kun ligge på én lokation. Det fremgår således af friskoleloven, at skolens bygninger skal ligge i geografisk nærhed af hinanden, og af bemærkningerne til lovforslaget fremgår, at det fortolkes som en rimelig gåafstand, så skolen opleves som en samlet enhed. Skolerne kan således ikke oprette en filial på en anden lokation. Desuden kan de frie grundskoler heller ikke gå sammen om at organisere sig som en koncern og dermed udnytte stordriftsfordele ved fælles administration af personale, IT, økonomi mv. Mange af skolerne har meget begrænsede muligheder for at udvide deres fysiske rammer på

⁹ <https://nyheder.tv2.dk/2015-06-10-utilfredsheden-med-folkeskolereformen-stiger-blandt-foraeldrene>

¹⁰ <https://bupl.dk/boern-unge/nyheder/10-aar-eft-er-forsker-bag-folkeskolereformen-fortryder>

deres nuværende lokation. Det gælder særligt mange af de gamle realskoler, der af historiske årsager ofte ligger i bymidten. Mange af disse skoler har netop en meget høj faglig løfteevne, og er derfor meget eftertragtede.¹¹ Mange af disse skoler har således også lange ventelister, og de må løbende afvise elever, der gerne vil gå på skolen. Det vil ofte kun være muligt at udvide skolen markant ved at flytte den til en anden lokation end den nuværende, fordi der ikke er muligheder for udvidelse på matriklen.

For det andet er der krav om, at de frie grundskoler – med meget få undtagelser – skal være selvejende institutioner, og at de ikke må udtage overskud af deres virksomhed. Det gør i sig selv, at skolerne ikke har et kommercielt fokus på at udvide deres forretning af økonomiske hensyn. Det kunne godt tænkes, at skolerne alligevel kunne have et ønske om at udvide skolen af andre hensyn – fx at udbrede undervisning med et særligt pædagogisk eller holdningsmæssigt udgangspunkt til flere elever. Hvis det er tilfældet, er skolen tvangsindlagt til at finansiere hele udvidelsen via lån eller donationer, da det ikke er muligt at inddrage en privat investor, da vedkommende ikke kan få forrentet et indskud i skolens egenkapital, da man som nævnt ikke må udtage overskud. Det vil gøre finansieringen af en udvidelse vanskeligere, da der altid vil være en risiko ved en udvidelse af skolen. Kan man fx få fyldt antallet af nye elevpladser op? Holder budgettet for byggeriet? Osv. Banker og realkreditselskaber kan i den forbindelse kun tage en mere begrænset risiko ved udlån sammenlignet med en privat investor.

For det tredje vil en udvidelse af skolen stort set udelukkende komme de børn til gode, der i fremtiden gerne vil gå på skolen, da det bliver nemmere at blive optaget, når elevtallet udvides. Skolebestyrelserne på de frie grundskoler består derimod i høj grad af forældre til børn, der allerede går på skolen. De har naturligt mindre fokus på de børn, der står på ventelisten nu og i fremtiden. Derimod vil det påføre deres egne børn en risiko, hvis skolen investerer i en udvidelse, da der naturligvis altid er en

risiko for, at udvidelsen mislykkes, og at den vil belaste skolens økonomi eller i værste fald få skolen til at gå konkurs og lukke. Derfor vil skolebestyrelser bestående af forældre til børn på skolen have en aversion mod at tage risikoen ved en udvidelse af skolen.

For det fjerde får de frie grundskoler kun et offentligt tilskud, der svarer til 76 pct. af udgifterne pr. elev i folkeskolen. Det indebærer, at de har sværere ved at optage elever med meget ressourcekrævende faglige udfordringer. Desuden må de frie grundskoler opkræve egenbetaling, hvilket indebærer, at de alt andet lige får sværere ved at tiltrække børn af forældre med lav indkomst. De frie grundskoler vil således have svært ved at konkurrere med folkeskolerne om at tiltrække denne type elever. Det kan give et særligt effektivitetstab, da forskning viser, at de private charter schools i USA¹² – som ligger i socialt udfordrede boligområder – kan blive særligt gode til at løfte socialt vanskeligt stillede elever, jf. Angrist et al (2013); Clark et al (2015) samt Sowell (2020). Det er pga. tilskudsreglerne vanskeligt for frie grundskoler i Danmark at lave en tilsvarende specialisering i undervisning af socialt vanskeligt stillede børn, og det kan give et særligt effektivitetstab, da der er særligt store samfundsmæssige gevinster i at reducere andelen af elever, der ender uden uddannelse og på overførselsindkomst store dele af deres liv.

Samlet set kan vi altså konkludere, at der i dag er meget begrænset konkurrence mellem frie grundskoler og folkeskoler. Førstnævnte betragter i øvrigt i høj grad heller ikke sig selv om en konkurrent til folkeskolerne.¹³ Årsagen til dette kan findes i de konkurrencebegrænsende regler i friskoleloven.

Er der samfundsmæssige omkostninger ved øget liberalisering og privatisering?

Både forskningen i effekten af de svenske reformer og den internationale forskningslitte-

¹² 100 pct. offentligt finansierede private skoler med samme tilskud pr. elev som de offentlige skoler og uden mulighed for at afvise elever af anden grund end, at kapaciteten er fyldt op

¹³ <https://privateskoler.dk/politik-og-presse/undersogelser/ligheder-og-forskelle-private-skoler-og-folkeskoler-i-lokalomrder-epinion-2018/>

¹¹ <https://privateskoler.dk/politik-og-presse/undersogelser/ligheder-og-forskelle-private-skoler-og-folkeskoler-i-lokalomrder-epinion-2018/>

ratur generelt peger således i retning af, at konkurrence kan forbedre effektiviteten i skolesektoren i form af bedre faglige resultater for de samme omkostninger. Desuden viser analyser af konkurrencen i den danske skolesektor, at der er et betydeligt potentiale for at øge konkurrencen mellem grundskolerne i Danmark.

Skolernes aktiviteter har dog andre formål end at give eleverne faglig viden og færdigheder. Derfor er det relevant lige at overveje, om øget konkurrence – og herunder eksistensen af private skoler – er forbundet med samfundsmæssige omkostninger, der ikke umiddelbart fremgår af elevernes faglige resultater.

Det væsentligste argument mod private skoler og mere konkurrence i grundskolen er, at det skaber øget segregering, så børn af forældre med de højeste indkomster, uddannelsesniveauer mv. i mindre grad kommer til at gå i klasse med børn af forældre med dårligere socioøkonomiske karakteristika.

Siden slutningen af 1980'erne er der sket en øget segregering i de svenske skoler. En stigende boligsegregation kan dog forklare 70 til 75 pct., og kun 25 til 30 pct. af stigningen i segregeringen i skolerne kan forklares af skolevalg, jf. Holmlund et al. (2019). I samme periode er karakterniveauet ikke faldet blandt de socioøkonomisk svageste elevgrupper, og forældrebaggrunden er ikke blevet vigtigere for de svenske skoleelevers faglige resultater, jf. Holmlund et al. (2014); Holmlund (2015) samt Heller Sahlgren (2017b). Det kan i den forbindelse bemærkes, at det også i Danmark er bosætningsmønstrene, der er afgørende for segregeringen af elever. De frie grundskoler i Danmark bidrager således også kun i begrænset omfang til en øget segregering. De frie grundskoler afspejler i meget høj grad befolkningssammensætningen i deres lokalområder. Segregeringen mellem folkeskolerne på tværs af kommunerne er således langt større, end segregeringen mellem folkeskolerne og frie grundskoler der ligger i samme lokalområde, jf. Larsen (2020).

Modstanderne af konkurrence og private skoler fremhæver tre problemstillinger ved en øget segregering.

For det første mener de, at der er en positiv klassekammerateffekt, der indebærer, at

eleverne med den dårligste socioøkonomiske baggrund bliver løftet fagligt af at gå i klasse med elever med en bedre socioøkonomisk baggrund, og at denne positive klassekammerateffekt således hæmmes af øget segregering. Resultaterne i den eksisterende internationale forskningslitteratur på området er blandede, hvor nogle finder en effekt af blandede klasser, og andre ikke gør, jf. Damm et al (2021). Der er således ikke klar dokumentation for, at der er en klassekammerateffekt. Desuden er det heller ikke entydigt, at klassekammerateffekten – når den findes – i givet fald altid er positiv for de svageste elever, jf. fx Damm et al (2021); Carell et al (2013) samt Kjær (2023).

Som tidligere nævnt skyldes hovedparten af segregeringen bosætningsmønstre. Derfor vil en mere blandet elevsammensætning kræve, at eleverne bliver kørt til en skole i et andet lokalområde, end der hvor de bor. Det har været forsøgt i Århus Kommune, og her fandt forskere fra Århus Universitet i en evaluering af forsøget en negativ effekt på de svageste elevers trivsel og læring, jf. Damm et al. (2021). Endelig har tænketanken KRAKA lavet en analyse, der viser, at hvis man antager, at der altid findes en entydig positiv klassekammerateffekt, kan Danmark ved *en helt lige fordeling* af eleverne mellem alle skoler opnå en stigning i erhvervsindkomsterne på 0,6 pct og en samlet samfundsmæssig gevinst 11 mia. kr., jf. Andersen et al (2018). Det bør i den forbindelse bemærkes, at KRAKA i deres analyse selv skriver, at den fulde gevinst først opnås efter 60 år. Set i forhold til en gennemsnitlig årlig vækst i realt BNP på 1,6 pct. årligt siden 1986¹⁴ er en indkomstgevinst på samlet 0,6 pct. i løbet af 60 år en relativt ubetydelig effekt. Desuden forekommer det temmelig umuligt i praksis at opnå *en helt lige elevfordeling* – fx i Hellerup eller på Lolland – medmindre nogle elever skal have meget lang transporttid fra hjem til skole. Samlet set må man altså konkludere, at eksistensen af en positiv klassekammerateffekt ikke kan dokumenteres, og i selv i bedste fald har den så lille samfundsmæssig betydning, at den må betegnes som irrelevant.

For det andet skulle øget konkurrence give

14 <https://cepos.dk/media/5611/oekonomisk-vaekst-i-danmark.pdf>

skolerne et incitament til at tiltrække elever uden sociale og faglige udfordringer, da der er færre omkostninger ved at undervise disse elever. Hvis elevernes ”tyngde” ikke i tilstrækkelig grad afspejles i afregningstaksten, giver det en risiko for, at skolerne kan opnå økonomiske fordele ved kun at optage nogle typer af elever, hvilket i faglitteraturen betegnes som ”cream-skimming”. I Sverige er det forbudt at gennemføre denne form for selektiv elevoptagelse, og det er heller ikke tilladt at opkræve egenbetaling. Derfor er strategiske skoleplaceringer det eneste redskab, skolerne kan anvende med henblik på at tiltrække mere rentable elever. Der er dog ingen evidens for, at de private skoler i Sverige generelt set i særlig grad har valgt lokationer, hvor eleverne har en stærkere socioøkonomisk baggrund. Nye private skoler ligger typisk i områder, hvor en stor del af forældrene er indvandrere eller har høj uddannelse, jf. Angelov og Edmark (2016). De svenske private skolars placeringsmønster kan alt andet lige endda isoleret set have bidraget til at reducere segregeringen, jf. Böhlmark et al. (2016). Hvad angår de svenske for-profit-skoler, kan man heller ikke påvise, at de har valgt at placere sig i områder, hvor de forventede elevtilskud er højere eller de forventede lokale omkostninger er lavere, jf. Angelov og Edmark (2016).

For de danske frie grundskoler kan det til sammenligning bemærkes, at da de kun modtager 76 pct. af gennemsnitsudgifterne til en folkeskoleelev, har de et særligt økonomisk incitament til at frasortere de mest udgiftsbelastende elever for at sikre, at skolen har en bæredygtig økonomi, og at de kan give eleverne et tilbud, der svarer til deres behov. På trods af dette er andelen af elever, der modtager specialundervisning i frie grundskoler på niveau med andelen i folkeskolen. Dog er specialundervisningseleverne i langt højere grad integreret i normalklasserne på de frie grundskoler end i folkeskolen. Dette skyldes, at frie grundskoler som udgangspunkt ikke må oprette specialklasser,¹⁵ og i folkeskolen foregår specialundervisningen netop hovedsageligt segregeret i

specialklasser mv.¹⁶ Derfor er det ikke muligt for de frie grundskoler at give et tilfredsstillende tilbud til de fagligt mest udfordrede elever. Samlet set er der således heller ingen indikationer på, at de danske frie grundskoler forsøger at frasortere de fagligt udfordrede elever af økonomiske hensyn. Det er vel at mærke tilfældet på trods af, at tilskudsmodellen – med en koblingsprocent på 76 som må suppleres med forældrebetaling – giver et betydeligt incitament til dette.

For det tredje skulle det være afgørende for sammenhængskraften i samfundet, at elever med forskellige typer af socioøkonomisk baggrund går i klasse sammen. Sammenhængskraft er ikke et klart defineret, målbart begreb, men derimod et begreb, som politikere bruger i mange forskellige betydninger og sammenhænge som argument for deres egen politik.¹⁷ Det er på den baggrund svært at dokumentere og analysere, om segregering truer sammenhængskraften. Det vil dog være nærliggende at antage, at generaliseret tillid mellem mennesker er en væsentlig parameter i samfundets sammenhængskraft, og generaliseret tillid har den fordel, at det er et veldefineret begreb, der gennem mange år er forsket intensivt i. Den nyere tillidsforskning viser, at der ikke er belæg for at forvente, at øget segregering i skolerne giver en lavere generaliseret tillid mellem mennesker i samfundet, jf. Uslaner (2002).

Sammenfatning og perspektivering

Ovenstående analyse har vist, at der er et betydeligt potentiale for at øge konkurrencen i den danske skolesektor. De svenske og internationale erfaringer har vist, at dette kan give en mere effektiv skole i form af bedre faglige resultater for de samme penge.

Endelig har de svenske og danske erfaringer vist, at denne effektivitetsgevinst kan opnås, uden der opstår samfundsmæssige omkostninger som følge af øget segregering.

Derfor kunne man med fordel lave følgende tiltag for at øge konkurrencen i den danske

¹⁵ https://privateskoler.dk/wp-content/uploads/2021/04/Fordomme-og-fakta_2v_web.pdf

¹⁶ https://uddannelsesstatistik.dk/Pages/grundskolen_excel.aspx

¹⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=uyk-8SPUuENQ&t=677s>

grundskolesektor:

- Tillad alle de frie grundskoler at have filialer på flere forskellige lokationer
- Tillad alle de frie grundskoler at organisere sig i koncernkonstruktioner
- Tillad alle frie grundskoler at oprette specialklasser
- Indfør med forbillede i de svenske privatskoler og de amerikanske charter school en ny type fri grundskole (licensskoler), der får et tilskud, som svarer til 100 pct. af udgifterne pr. elev i de offentlige skoler. Til gengæld skal licensskolerne ikke kunne afvise elever, medmindre skolen har nået sin maksimale elevkapacitet. Hvis flere nye elever gerne vil starte i 0' te klasse – eller et andet klassetrin – end skolen har plads til, vil pladserne blive fordelt ved lodtrækning.¹⁸ Licensskolerne skal heller ikke kunne opkræve egenbetaling.
- Oprettelsen af licensskolerne skal godkendes af Undervisningsministeriet, hvilket svarer til kravet om, at de nuværende frie grundskoler skal godkendes af ministeriet for at kunne modtage tilskud.¹⁹ Licensskolernes undervisning skal stå mål med, hvad der almindeligvis kræves i folkeskolen, og de skal være underlagt tilsyn fra Undervisningsministeriet. Lignende krav gælder også for de nuværende frie grundskoler.
- Licensskolerne skal kunne oprettes som enten et almindeligt privatejet selskab²⁰ eller en selvejende institution.²¹
- Licensskoler organiseret som et privatejet selskab skal – i lighed med andre privatejede selskaber – kunne udtage overskud af virksomheden (være en for-profit skole), hvis de ønsker det.

Ovenstående forslag åbner mulighed for, at vi i Danmark både kan øge konkurrencen i

skolesektoren og bevare den nuværende type frie grundskoler, der er baseret på en særlig pædagogisk retning eller et særligt værdimæssigt udgangspunkt, og som derfor skal have lov til at afvise elever, tildeles et mindre tilskud og opkræve egenbetaling.

Som tidligere nævnt kan forskere kun finde evidens for effektivitetsgevinster af en begrænset størrelse i Sverige (og internationalt). Derfor kan man jo overveje, om det er umagen værd at gennemføre ”eksperimentet” med ovenstående reformforslag.

Hertil kan det anføres, at vi i Danmark har et bedre grundlag for en objektiv konkurrence, da vi har bevaret et centralt drevet velfungerende objektivt karaktersystem,²² som udgør et bedre grundlag for sammenligning af elever og skoler, end det er tilfældet i Sverige, jf. Blix & Jordahl (2021). Desuden er der rent faktisk forskningsbaseret evidens for en positiv effekt af øget konkurrence, hvilket er mere end man kan sige om tiltagene i skolereformen,²³ og de nuværende politiske planer om nye reformer med mere praksisfaglighed²⁴ i folkeskolen.

Desuden har forslagene til øget konkurrence den fordel, at det er et tilbud til forældrene og skolerne, der får flere frihedsgrader, som de kan benytte eller lade være. Hvis der eksempelvis ikke er et kundegrundlag for licensskoler, fordi de af en eller anden årsag fungerer dårligt i Danmark, vil markedet sørge for, at de vil få økonomiske vanskeligheder og lukke igen. Der er således tale om langt mindre indgribende forslag, end politiske beslutninger der bliver trukket ned over samtlige folkeskoler, og som ikke kan rulle sig selv tilbage igen, hvis det viser sig, at de ikke fungerer, som man forventede.

Litteratur

Andersen, M. B., Binderup, K. J. & Bonde, K. (2018): ”Hvad betyder klassekammeraterne for det enkelte barns fremtid?” *Tænketanken KRA-*

¹⁸ En model der bl.a. kendes fra USA – jf. Angrist et al (2013)

¹⁹ Jf. Friskoleloven § 7a.

²⁰ [https://virksomhedsguiden.dk/content/ydelser/faa-overblik-over-virksomhedsformer/1669d3e5-d022-4c85-99b4-e4369c235593/?pk_campaign=D-SA-Virksomhedsformer&pk_source=google_](https://virksomhedsguiden.dk/content/ydelser/faa-overblik-over-virksomhedsformer/1669d3e5-d022-4c85-99b4-e4369c235593/?pk_campaign=D-SA-Virksomhedsformer&pk_source=google_ads&pk_medium=cpc)
[ads&pk_medium=cpc](https://virksomhedsguiden.dk/content/ydelser/faa-overblik-over-virksomhedsformer/1669d3e5-d022-4c85-99b4-e4369c235593/?pk_campaign=D-SA-Virksomhedsformer&pk_source=google_ads&pk_medium=cpc)

²¹ I dag skal skolerne være selvejende

²² <https://www.retsinformation.dk/eli/lt/2007/262>

²³ <https://www.folkeskolen.dk/folkeskoleloven-folkeskolereform-forskning/verdens-tyndeste-evi-densgrundlag/368703>

²⁴ <https://www.eva.dk/grundskole/praksisfaglighed-skolen>

KA. Notat.

- Andersen, J. L. & Larsen, K. B. (2021): "Hvilke kommuner har den bedste folkeskole." CEPOS arbejdspapir nr. 67. Center for Political Studies, Copenhagen - <https://cepos.dk/artikler/arbejdspapir-67-hvilke-kommuner-har-den-bedste-folkeskole/>
- Andersen, J. L. & Larsen, K. B. (2022): "Produktivitet i grundskolen." CEPOS arbejdspapir nr. 68. Center for Political Studies, Copenhagen - <https://cepos.dk/artikler/arbejdspapir-68-produktivitet-i-grundskolen/>
- Angelov, N., & Edmark, K. (2016): *När skolan själv får välja—en ESOrapport om friskolornas etableringsmönster*. Stockholm: Wolters Kluwers. (The Swedish Ministry of Finance Report to the Expert Group on Public Economics 2016:3). Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi.
- Angrist, J. D., Pathak, P. A., and Walters, C. R. (2013): "Explaining Charter School Effectiveness." *American Economic Journal* 5 (4): 1-27.
- Blix, M., & Jordahl, H., (2021): *Privatizing Welfare Services*. Oxford: Oxford University Press.
- Böhlmark, A. & Lindahl, M. (2015): "Independent Schools and Long-Run Educational Outcomes: Evidence from Sweden's Large-Scale Voucher Reform." *Economica* 82 (327): pp. 508–51.
- Böhlmark, A., Grönqvist, E. & Vlachos, J. (2015): "The Headmaster Ritual: The Importance of Management for School Outcomes." *Scandinavian Journal of Economics* 118 (4): pp. 912–40.
- Böhlmark, A., Holmlund, H. & Lindahl, M. (2016): "Parental Choice, Neighbourhood Segregation or Cream Skimming? An Analysis of School Segregation after a Generalized Choice Reform." *Journal of Population Economics* 29 (4): pp. 1155–90.
- Carrell, S. E., Sacerdote, B. I. & West, J. E. (2013): "From Natural Variation to Optimal Policy? The Importance of Endogenous Peer Group Formation." *Econometrica* 81.
- Christoffersen, H. & Larsen, K. B. (2015): "Den Danske Grundskole - økonomisk set". Hans Reitzels Forlag.
- Damm, A. P., Mattana, E., Nielsen, H. S. & Rouland, B. (2021): "Academic achievement and wellbeing of dual language learners: Evidence from a busing program." *Journal of Urban Economics* 126.
- Deepak K. & Pradeep, K. C. H. (2021): "Do private schools really produce more learning than public schools in India? Accounting for student's school absenteeism and the time spent on homework." *International Journal of Educational Development*, Volume 83.
- Clark, M. A., Gleason, P. M., Tuttle, C. C., & Silverberg, M. K. (2015): "Do Charter Schools Improve Student Achievement?" *Educational Evaluation and Policy Analysis*, 37(4), 419–436.
- Heller Sahlgren, G. (2015): "Invandringen och Sveriges resultatfall i Pisa." *Research Institute of Industrial Economics. IFN Policy Paper No. 71*.
- Heller Sahlgren, G., & Sanandaji, N. (2016): "Friskolorna och PISA". *Tankesmedjan ECEPR*.
- Heller Sahlgren, G. (2017a): "Skolpolitiskt relevanta faktorer bakom Sveriges resultat i PISA 2015." Research Institute of Industrial Economics. *IFN Policy Paper No. 77*.
- Heller Sahlgren, G. (2017b): *Likvärdigheten i PISA—förändringar och förklaringar*. Confederation of Swedish Enterprise [Svenskt Näringsliv].
- Henrekson, M. (ed.). (2017): *Kunskapssynen och pedagogiken*. Stockholm: Dialogos Förlag.
- Henrekson, M., & Wennström, J. (2019): "Post-Truth" Schooling and Marketized Education: Explaining the Decline in Sweden's School Quality." *Journal of Institutional Economics* 15 (5): pp. 897–914.
- Holmlund, H., Häggblom, J., Lindahl, E., Martinsson, S., Sjögren, A., Vikman, U., & Öckert, B. (2014): "Decentralisering, skolval och fristående skolor: resultat och likvärdighet i svensk skola." *Institute for Evaluation of Labor Market and Education Policy Report 2014:25*. Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering (IFAU).
- Holmlund, H. (2015): "Education and Equality of Opportunity: What Have We Learned from Educational Reforms?" *Nordic Economic Policy Review* 6 (2): pp. 134–70.

Holmlund, H., Sjögren, A., & Öckert, B. (2019): "Jämlikhet i möjligheter och utfall i den svenska skolan." *SOU 2019:40*. Statens Offentliga Utredningar.

Jabbar, H., Fong, C. J., Germain, E., Li, D., Sanchez, J., Sun, W.-L., & Devall, M. (2022): "The Competitive Effects of School Choice on Student Achievement: A Systematic Review." *Educational Policy*, 36(2), 247–281.

Jensen, K. T. & Larsen, K. B. (2021): "Forældretilfredshed med folkeskolen – et spørgsmål om faglighed." *CEPOS-notat*. Center for Political Studies, Copenhagen. <https://cepos.dk/artikler/foraeldretilfredshed-med-folkeskolen-et-spoergsmaal-om-faglighed/>

Kjær, J. (2023): "Elevers relative rangering i Folkeskolen." *Tænketanken DEA. Notat*. <https://dea.nu/publikationer/elevs-relative-rangering-i-folkeskolen/>

Larsen, K. B. (2020): "Arbejderklassens børn går også i privatskole." *CEPOS-notat*. Center for Political Studies, Copenhagen. <https://cepos.dk/artikler/arbejderklassens-boern-gaar-og-saa-i-privat-skole/>

Pihl, M. D. & Søborg, F (2021): "I mere end hver tredje kommune går mindst hvert femte barn på fri- eller privatskole." *AE-analysenotat*. Arbejderbevægelsens Erhvervsråd, Copenhagen. <https://www.ae.dk/analyse/2021-07-i-mere-end-hver-tredje-kommune-gaar-mindst-hvert-femte-barn-paa-fri-eller>

Sowell, T. (2020): *Charter Schools and Their Enemies*. Ingram Publisher Services US.

Uslaner, E. M. (2002): *The Moral Foundations of Trust*. Cambridge University Press.

Et hus for den frie tanke

Om behovet for et privat universitet i Danmark

Henrik Dahl* og Astrid Johanne Høg**

Vi mangler i dag et frit og selvstændigt universitet, der fremmer gode ideer og afliver dårlige. Gode forskere og gode universiteter drives af en norm om sandhed som det højeste gode. Det var de gamle grækeres norm, det var normen for universitetet i Wittenberg, og det var også oprindelig formålet for danske universiteter. Denne norm om stræben efter sandhed er modgiften til tidens identitetspolitik, der forkaster selve idéen om en objektiv sandhed, og denne norm udgør en del af fundamentet for den vestlige civilisation. De offentlige universiteter har svigtet deres opgave, og derfor skal det offentliges monopol brydes. De offentlige universiteter opfylder ikke længere det oprindelige mål: At være et hus for den frie tanke.

Den danske grundlov forbyder statsmonopol på skoleområdet. Det er for os i dag et mirakel. For givet venstrefløjens had til det private, så er det ganske vist, at kun dette er årsagen til, at vi i dag har friskoler og privatskoler. Desværre tænkte grundlovens fædre tilbage i 1849 ikke så langt som til at sikre os imod statsligt monopol på universiteter. Men som vi vil vise i denne artikel er det nødvendigt med et privat universitet i Danmark – også hvis vi ønsker at redde det offentlige universitet.

Dette kan virke paradoksalt, men se så igen til grundskolen - friskolerne og privatskolerne er i dag folkeskolens største håb. For imens folkeskolereform på folkeskolereform har slået fejl, så viser de små frie skoler, hvad der kan udrettes, når bureaukrati minimeres, og grundtvigianske idealer holdes i hævd - og besynges. I sidste ende vil det blive denne konkurrenceud-

sættelse, der redder folkeskolen ved at vise politikerne på Christiansborg, hvordan det også er muligt at drive skole. Men som resultat af statsmonopolet har vi fået masseuniversiteter med faldende faglighed, og de studerende har intet alternativ.

Hvis nu det offentlige universitet havde konkurrence af et privat universitet, så måtte det offentlige konkurrere på uddannelsens kvalitet, præcis som undervisningens kvalitet er den primære årsag til, at privatskoler nyder stigende popularitet. I stedet drives masseuniversitetet med det formål at få flest igennem så hurtigt som muligt. Hvis man kunne være i tvivl om, hvorvidt det er muligt at korrumperе en dansk institution, så kan man blot se til humaniora, hvor der er eksaminer, hvor halvdelen af de studerende får 12. Årsagen er, at der ikke er råd til at dumpe nogen som helst på humaniora. Dette er den danske korruption

*Henrik Dahl, Ph.D., sociolog, forfatter og medlem af Folketinget for Liberal Alliance

**Astrid Johanne Høg, cand. mag. og journalist

- den sker i det åbne, fordi vi samtidig lukker øjnene og fortæller de unge, at de er de bedst uddannede nogensinde.

Men at bryde det offentlige monopol vil være en revolution. Ikke en revolution rettet imod det borgerlige samfund således som de venstreorienterede, men en revolution rettet imod velfærdsstatsideologien. Over for nervøse politikere er det derfor nødvendigt at understrege, at det allerede er for sent at satse på, at de offentlige universiteter kan redde sig selv.

Universitetets formål er blevet forurenset

Der skete først det ulykkelige, at Venstre og Socialdemokratiet i 1991 blev enige om noget. De blev enige om, at universiteterne skulle bruges til at bryde den sociale arv og indførte derfor kvote 2-ordningen med det ønske, at flere studerende fra ikke-akademiske hjem skulle blive optaget. Det afgørende ved indførelsen af kvote 2 er forureningen af universitetets formål med alle mulige andre formål, der principielt er universiteternes *telos* uvedkommende. Her har man siden 1990'erne ikke holdt sig tilbage.

Evalueringsinstituttet har i øvrigt undersøgt, om kvote 2 faktisk virker efter hensigten. Det gør den ikke: Kvote 2 favoriserer først og fremmest unge fra akademiske hjem. Af den i virkeligheden oplagte årsag, at de bløde snakkekompetencer, der er omdrejningspunktet for kvote 2, i højere grad udvikles ved middagsbordet i akademiske hjem, end de gør i de ikke-akademiske.

Viljen til at forurene universitets formål viste sig flere gange op igennem 00'erne. Berygtet er især venstremanden Helge Sander, der i næsten et årti var forskningsminister. Han udtalte ordene "fra forskning til faktura", det var ord tyvstjålet fra Dansk Industri, men de fik kraft med universitetsreformer, der gjorde universiteterne til selvejende institutioner. Universiteterne fik en gevaldig økonomisk indsprøjtning på 45 milliarder kroner, der skulle gå til at styrke forskningen - navnlig den forskning, der havde konkret anvendelse. Samtidig indførtes taxametermodellen. Det er den, der stadig i dag bestemmer, at universiteter får tilskud ikke bare per optagne studerende, men også per færdiggjorte uddannelse inden for den planlagte tid.

Symptomatiske er også Velfærdsaftalen fra 2004 og Globaliseringsaftalen fra 2006, der indførte faste målsætninger for, hvor mange af en ungdomsårgang, der skulle fuldføre en ungdomsuddannelse. Det var reformer præget af konkurrencestatsideologien og Anders Foghs tanker om globalisering. Baggrunden var, at det var gået op for den borgerlige regering, at Danmark for længst havde tabt kampen om at være industrisamfund. Man kan finde gamle interviews med Anders Fogh frem og se, at han kom hjem oprigtigt rystet efter et Kina-besøg, hvor de arbejdede fra morgen til aften. Derfor konkluderede man, at Danmark måtte konkurrere ved at være et videnssamfund, og dette førte til den måske værste fejlslutning i nyere historie: At universiteter skal stå for innovation.

Så hvad skal et universitet? Universitetet skal være et hus for den frie tanke. Det vidste Frederik III af Sachsen med tilnavnet "Frederik den Vise". I 1502 grundlagde han universitetet i Wittenberg. Han blandede sig kun meget sjældent, og det skete kun i form af høflighedsvisiter, hvor han ville sikre sig, at de havde penge nok. Han vidste, at kun et helt frit universitet kunne gøre det for samfundet så livsnødvendige: at fremme gode ideer og aflive dårlige ideer. På denne simple erkendelse bygger hele oplysningstiden. Denne grundlæggende tanke, at et universitetet må være en institution for selvstændig tænkning, er desværre gået tabt i dag.

Det offentlige monopol må brydes

Det er denne eksplicitte målsætning om at tvinge universitetet til at åbne op for de uformående, der har gjort, at netop disse er blevet kongerne af masseuniversitetet. De udgør antagelig efterhånden en larmende og stor minoritet på mange uddannelser, og i kraft af elev-evalueringer af underviserne, så er det sikret, at det bliver deres krav, der dikterer undervisningens tilrettelæggelse og niveau.

Er man stadig i tvivl om, hvorvidt det offentlige universitet kan reddes alene med reformer, så kan man se på den netop vedtagne universitetsreform. Med en målsætning om et reduceret optag på 8 pct. og dertil en forkortelse af 10 pct. af uddannelserne ønsker forligspartierne at rette op på masseuniversitetets

konsekvens: overuddannelse. Det er indlysende godt, hvis færre humanister med femårige uddannelser i fremtiden ender som arbejdsløse. Men kritikerne har stadig ret, når de kritiserer reformen for at være åndløs, styrende og uden respekt for de humanistiske uddannelser, der nu skal forkortes.

Og sådan er vi altså endt, hvor vi er nu: Med et offentligt universitet, der ikke kan redde sig selv, fordi de middelmådige er gjort til konger. Det er samme middelmådige klasse af studerende, der er optaget af tidens identitetspolitik. For dem er mødet med universitetets faglige krav et eksempel på hierarkiske strukturers ondskab. Det er indlysende, at kampen imod den hvide mand på pensumlisten ikke anføres af dem, der ikke har nogle problemer med at læse gamle filosofiske tekster på fremmedsprog, men af dem, der har fordel af udskiftninger til fordel for nyere og nemmere tekster. I kampen imod dette hierarki indføres samtidig en mere autoritær tankegang, hvor offeret skal hæves op og gamle autoriteter skal nedstyrt. I vejen for dette står kritisk tænkning og den intellektuelle søgning efter objektiv sandhed, der derfor begge må begrænses.

Det er på grund af denne ultimative konsekvens af masseuniversitet, at det offentlige monopol i sidste ende må brydes. Det skal ikke brydes for at lave et universitet, der skal fungere som en virksomhed og skabe profit. Monopolet skal heller ikke brydes af hensyn til samfundsøkonomien – selvom overuddannelse er dyrt og dumt. Det skal ikke engang ske for at hjælpe de dygtige studerende, for de dygtigste studerende har altid klaret sig og vil stadig klare sig takket være talentprogrammer og udveksling.

Det offentlige monopol skal brydes, fordi universitetet ikke længere opfylder det oprindelige mål, der er livsnødvendigt for samfundet: At være et hus for den frie tanke.

Sådan kan et privat universitet se ud

For at starte med finansieringen, så er den bedste model for os at se et universitet, der drives af en selvejende fond, hvis hovedformål netop er at drive dette universitet. Det er den model, der gælder for alle de berømte private universiteter, man finder i toppen af de for-

skellige ranglister. Det afgørende for veldrevne universiteter er, at forskningen er finansieret af "tålmodige penge". Forskning tager tid. Projekterne kan ændre sig undervejs. Og nogle af dem vil uvægerligt ende med at skuffe.

Et veldrevet universitet er nødt til rent økonomisk at kunne absorbere projekter, der ikke skaber en kortsigtet fortjeneste. Hvordan gør man op i penge, at en af universitetets forskere for eksempel genoversætter Homér til et moderne dansk? Det kan man ikke. Alligevel er netop et sådant projekt et førsteklases eksempel på, hvad der kan forventes af et eliteuniversitet.

Det er ikke en hindring for succes, hvis det første danske universitet bliver et foretagende med (langt) færre end 30, 40 eller 50 tusinde studerende. Tværtimod. Alle de universiteter, der ligger i toppen af verdensrangelisterne, er forholdsvis små. De små universiteters fordel er, at netværksdannelse sker lettere, og derfor er små universiteter præget af uformelle samarbejder og arbejdsgange. Små universiteter bliver ikke lige så let ofre for bureaukrati, som de store gør.

Hvad enten man kan lide det eller ej, så er et godt universitet desuden elitært og konkurrencedrevet. Det appellerer hverken til de mange eller de fleste, men til de bedste. Meget succesfulde universiteter er kræsnе i forhold til, hvem der slipper ind. Hvad enten det gælder forskere, studerende eller teknisk-administrativt personale. De studerende skal være optændt af et ønske om at drive det til noget med studierne. Forskerne skal være lige så optændte af ønsket om at vinde konkurrencen med og imod andre forskere.

Og så har et godt universitet en høj grad af hjemmestyre. Forstået på den måde, at det altid må være forskerne selv, der har det sidste ord om forskningen og ikke medlemmerne af en ekstern bestyrelse. En bestyrelse skal desuden sammensættes på en måde, så den så vidt muligt adskiller sig fra det, vi har set i Danmark hidtil, der har givet os verdensmålsuniversitetet og fejlcastede rektorer. En bestyrelse skal frem for alt have respekt for formålsparagrafferne og afspejle en norm om sandheden som det højeste gode.

Et nyt hus for den frie tanke

At sandheden er det højeste gode for et universitet skal forstås, som at det højeste gode for et menneske er at være et godt menneske. Man bliver aldrig et godt menneske alene af den grund, at man er menneske. Men den hæderlige bestræbelse på at forsøge at leve på en skikkelig og redelig måde, er afgørende for den enkelte.

Også selvom det er klart for alle fornuftige mennesker, at vi aldrig når frem til den endelige sandhed om noget - derfor skriver vi med vilje ikke, at et godt universitet vil have patent på sandheden. For enhver, der ønsker patent på sandheden eller endnu værre hævder at have dette patent, har fejlet som forsker (og som tænker, i øvrigt).

På samme måde er den hæderlige bestræbelse på at nå frem til noget, det er rimeligt at kalde sandheden, afgørende for et universitet. Igen kan man se til humaniora, der om noget har forandret sig i takt med tilblivelsen af masseuniversitetet. Netop humaniora er livsnødvendigt for et samfund, for det er i høj grad her (skønt ikke udelukkende), at den frie tanke dyrkes akademisk. Men netop humaniora er i disse dage ved at gå til i identitetspolitik, og netop på humaniora er niveauet faldet mere end nogen andre steder.

I stedet for en respekt for normen om (den uopnåelige) sandhed og den hæderlige bestræbelse på at nå den, bukker humaniora under for modfænomener. Blandt de værste er brugen af metoder, der umuligt kan sige noget generelt om den sociale verden. Introspektion, for eksempel, i form af "autoetnografi". Og dertil overgivelsen til den rene og skære relativisme, hvor intet er mere sandt end andet (undtagen relativismen selv. Hvad der helt paradoksalt ender med at opløse den i meningsløshed. For hvis relativisme er bedre end alt andet, er man jo ikke relativist).

Og dermed er vi tilbage til det vigtigste argument for et privat universitet: Vi mangler i dag en fri og selvstændig institution, der fremmer gode ideer og afliver dårlige. Gode forskere og gode universiteter drives af en norm om sandhed som det højeste gode. Dette er de gamle grækernes norm, det var normen for universitetet i Wittenberg og det har også været

normen på danske universiteter, for det er på denne bestræbelse, at hele den vestlige civilisation er funderet. Denne norm er modgiften til tidens identitetspolitik, der forkaster selve ideen om en objektiv sandhed.

Et universitet drevet af denne norm er afgørende for den vestlige verden. For når det kommer til stykket, er det mere end noget andet vores universiteter, der gør os specielle. Universitetet er udviklet og forfinet i Europa. Alle andre steder i verden er universitetet en importeret idé. Den funktion kan sikres i et nyt, privat universitet med normer og formålsparagraffer, der sikrer forskningsfriheden, frisindet og sandheden som det højeste gode. Sådan rejser vi et nyt hus for den frie tanke.

Pseudoforskningens metoder

Torsten Skov*

Universiteter både i udlandet og i Danmark har i de seneste tiår oplevet etableringen af en række nye forskningsområder såsom kønsstudier, postkoloniale studier, kritisk raceteori, fedmestudier, queer teori osv., der ofte er drevet af politisk aktivisme snarere end af en søgen efter sandheden. I artiklen gennemgås en række af de måder, hvorpå denne pseudoforskning afviger systematisk fra normale videnskabelige kvalitetsstandarder.

Universiteterne – også de danske – lægger i disse år hus til en mangfoldighed af forskningsområder, hvis hovedsigte er at skabe social retfærdighed for mennesker af alle køn og seksuelle orienteringer, racer, grader af fysiske handicap, fedme, etnisk oprindelse etc. Forskningsområderne, der under ét kunne kaldes Social Justice Studies (SJS) tæller f.eks. kønsstudier, postkoloniale studier, kritisk raceteori, fedmestudier ("fat studies"), queer teori. Der er i princippet intet i vejen med forskning, der har social retfærdighed som sigte, snarere tværtimod, men der opstår problemer, når det ønskværdige endemål legitimerer anvendelse af ugyldige forskningsmetoder.

Jeg har givet en række eksempler i min bog om pseudoforskning, Skov (2022). I det følgende tager jeg skridtet videre og kortlægger en del af de systematiske og helt åbenlyse afvigelser fra normale videnskabelige kvalitetsstandarder, som erstattes med alternative standarder inden for SJS, således at der produceres pseudovidenskab. Jeg kortlægger med andre ord metoder, der anvendes til at imitere rigtig videnskab.

Empirisk materiale, der ikke belyser den undersøgte problemstilling

Meget SJS forskning præges af teoretiseringen, og som vi skal se senere hører inkonsistenser, cirkelslutninger, flertydighed og decideret obskurantisme til dagens orden. Af og til vælger forskerne alligevel at føre empiri i marken til støtte for deres teoretiske luftkasteller. Der er måske en gryende erkendelse af, at teoretiseringen ikke kan fortsætte i det uendelige, uden at teorierne i det mindste en gang imellem tilføres en smule berøring med virkeligheden, og ordet "empiri" bruges til at signalere, at nu sker det. Men det er som regel kun en efterligning af den ægte vare. Den anvendte metode, som jeg for nemheds skyld vil kalde lege-empiri metoden, går ud på at forfatterne formulerer en hypotese og finder nogle data, som tilsyneladende har noget med sagen at gøre, men som i realiteten ikke belyser hypotesen. Efter en skinanalyse af materialet konkluderes, at analysen bekræfter hypotesen.

Et par eksempler fra dansk kønsforskning illustrerer metoden. Villeseche og kolleger har skrevet en artikel til særnummeret af *Kvinder, Køn & Forskning* om ubevidst bias. De ønsker i artiklen 'Bias and leadership aspirations' Vil-

Torsten Skov er læge, PhD i epidemiologi og bachelor i filosofi. Har en omfattende videnskabelig produktion bag sig og har haft forsker- og lederstillinger i sektorforskningsinstitutter, pharma- og biotekvirksomheder. Forfatter til bogen *Pseudoforskning. 20 essays til forsvar for videnskaben*.

lesèche, Ottsen and Paunova (2021), at undersøge sammenhængen mellem kønsbias og lederambitioner. Bias er ifølge artiklen 'personlige antagelser, man rummer om forskelle i kvinders og mænds kunnen og evner', og artiklen formodes altså at undersøge, hvorvidt sådanne antagelser om, hvad mænd og kvinder kan, påvirker mænds og kvinders ambitioner om at blive ledere.

En empirisk undersøgelse af hypotesen må nødvendigvis omfatte en måling eller estimering af deltageres antagelser på den ene side og af deres ambitioner på den anden, og en analyse af, om de to ting følges ad, om de samvarierer eller korrelerer. Men Villeseche og kolleger har ikke målt antagelser om kunnen og evner, de har kun spurgt deltagerne om deres ambitioner om at blive ledere. Undersøgerne *kunne* have stillet interviewpersonerne spørgsmål om personlige holdninger og antagelser om forskelle i mænds og kvinders kunnen og kvalifikationer, men de har ikke gjort det. Så der mangler den ene side af ligningen: mænds og kvinders antagelser styrer deres lederambitioner.

Alligevel foretager undersøgerne en statistisk analyse, idet de undersøger ledelsesambitioners samvariation med demografiske variable som alder, køn, civilstand, etc. samt om folk har børn og hvor mange. Hvordan undersøgerne har fået den idé, at man kan spørge folk, om de er forældre, i stedet for at spørge dem om, hvilke holdninger og antagelser, de har om, hvad mænd og kvinder kan, forklarer de ikke. De udskifter *uden at blinke* det, de skulle have målt, med noget, der ikke har den fjerneste lighed med det, og fortsætter som om alt er i orden. Der sker en fuldstændig afkobling af hypotese og konklusion fra det empiriske materiale.

Noget lignende ses hos Guschke og Christensen (2021). Udgangspunktet for deres undersøgelse er, at individer i organisationer er 'biased' (hvad det så nærmere bestemt skal betyde), og at det har (negative) konsekvenser for virksomheders diversitet, lighed og inklusion. Almindelig bistræning virker ikke, siger forfatterne, og foreslår, at en kombination af norm-kritisk refleksion og designtænkning vil være mere effektivt mod ubevidste fordomme.

De gennemførte så nogle workshops, hvortil de inviterede enhver, der havde lyst til at være med, og bad forsamlingen overveje, hvordan man kunne bruge norm-kritisk refleksion og designtænkning i workshops i virksomhederne.

Det er alt. Der rapporteres ingen resultater fra disse workshops til påvisning af, om de virkede mod bias. Der indsamledes ingen relevante data, da workshops ikke afholdtes i de virksomheder, hvor de påstås at virke bedre end den konventionelle bistræning. Heller ikke i den setting, hvor de blev afholdt, universitetsmøder, indsamlede man data om bias eller virkning på samme. Det, der beskrives som undersøgelsens 'empiriske materiale', består udelukkende af beskrivelser af workshopformatet. Det er således helt irrelevant for det rejste videnskabelige spørgsmål, nemlig om disse workshops, som forfatterne påstår, er mere effektive end standardinterventionen mod bias.

Dette er ikke bare eksempler på empirisk materiale, der fortolkes hårdhændet (som det også ofte sker), det er materiale, der ganske enkelt ikke *kan* belyse problemstillingen, der påstås at blive undersøgt.

Teoriudvikling

Selv om SJS kan omfatte forsøg på at inddrage empirisk materiale, er feltet teoritungt, hvilket formentlig hænger sammen med, at det har sit udgangspunkt i Michel Foucaults og andre franske filosoffers ret abstrakte teorier. Foucault udkastede mange interessante, frapperende og først og fremmest nye tanker, som han dog ikke i væsentlig grad forsøgte at verificere med empiri. Hovedvægten i SJS er stadig på teorierne eller teoretisering, som udøverne kalder det.

Problemet med at teoretisere efter og oven på Foucaults tanker synes at være, at det er svært at gå i mesterens fodspor. Der henvises meget til Foucault (han har over en million henvisninger), men det er i sagens natur ikke i sig selv nyt at være nummer en million og én, der henviser til Foucault. Det er kun nogle få af nutidens forskere forundt at føje noget nyt og frapperende til de gamle tanker.

Heldigvis udtrykte Foucault sig ikke just krystalklart, og i den henseende har nye teo-

retikere ingen problemer med at følge med. Ny teoretiseringen behøver ikke være hverken klar eller konsistent. Ofte synes det at være tilstrækkeligt, at man hævder at have opstillet en teori eller gennemført et argument. Der er ikke noget krav om, at man faktisk har gjort det. Cirkulære argumenter er helt acceptable, og begrebsudvikling, der består i at opløse begreber, er acceptabel, ja, er ligefrem en målsætning i f.eks. queerteori.

Talrige eksempler findes i særnummeret af *Kvinder, Køn & Forskning* om ubevidst bias, Clar, Muhr Reiss et al (2021), hvor stort set alle bidrag forplumrer det centrale begreb om ubevidst bias.

Et illustrativt eksempel findes hos Mangen (2021), der lægger ud med at definere ubevidst bias som den måde 'vore holdninger og antagelser er skævvredne (biased) på, uden at vi er bevidste om det', altså således som ubevidst bias normalt forstås i litteraturen. Men i analysen af artiklens empiriske materiale, som består i interviews med nogle canadiske kvindelige ledere, dukker et nyt begreb om ubevidst bias op: Det fremhæves, at kvindelige lederemner kan rammes af en forventning om, at de tager sig af børn, en forventning, der i mindre grad rammer mænd. Det betvivles ikke, at canadiske kvinder i højere grad end canadiske mænd er 'caregivers', men konstateringen af dette sagsforhold kaldes en ubevidst bias. Hvormed altså et kognitivt fænomen, der formodes at forklare forskelsbehandling af mænd og kvinder, sammenblandes med en statistik om forskelle på mænds og kvinders roller i det canadiske samfund.

Tendensen til at betegne sagsforhold, som korrekt konstaterer forskelle mellem mænds og kvinders roller, som biased, eventuelt ubevidst biased, ses også hos Muhr (2019), som diskuteres i Bonde (2020), og hos Rippon (2019). Det giver Muhrs og Rippens publikationer et cirkulært præg: ubevidst bias bruges som forklaring på skæve statistikker, men allerede konstateringen af skævheden er en bias, hvorved det allerede er givet, at bias 'forklarer' skævheden, idet bias og den skæve kønsstatistik er én og samme ting. Hvis læseren synes dette er noget rod, er det fordi, det *er* noget rod.

Nentwitch og kolleger (2021) tager også

udgangspunkt i ubevidst bias som det normalt forstås som kognitive processer og stereotype forestillinger, men derefter 'teoretiseres' det som en social praksis, der bl.a. indebærer eksplicitte retoriske manøvrer. Det teoretiske skred bort fra forståelsen af ubevidst bias som et kognitivt fænomen ses f.eks. i følgende pas-sus: 'Vi viser, at kønsbias ikke kun er en individuel, men en fundamentalt social aktivitet ...' (s. 11). En social aktivitet er klart nok ikke en kognitiv proces, og man skulle tro, at forfatterne som følge heraf ville indføre en skelnen mellem ubevidst bias som kognitivt fænomen og bias (eller bedre: diskrimination), uden 'ubevidst', som social aktivitet, men det gør de netop ikke. Modsigelsen får lov at stå, som om artiklen stadig handler om ubevidst bias, og særnummerets redaktører udlægger da også teksten for os, som om den gør, Clar, Muhr, Reiss et al (2021).

Lad det være nok med disse eksempler, selv om der kunne hentes utallige. Sommetider får man en fornemmelse af at være vidne til en fri associationsproces. Hvis en forfatter kan associere fra den ene tanke til den anden, opfattes det som tilstrækkelig 'evidens' eller 'argument' for fremsatte påstande.

2-i-1 metoden

SJS-forfattere ynder at skabe et indtryk af intellektuel dybde, som mange læsere lader sig narre af, idet de formoder, at det, der virker uklart, nok bare er noget, de ikke har forstået. Her kan man have glæde af Esaias Tegnér's simple regel, at det dunkelt sagte, er det dunkelt tænkte.

En hyppigt anvendt strategi til pseudointellektuel fordunkling er at bringe en generel teori i spil, som appliceres på et 'materiale' på en sådan måde, at ingen kan gennemskue, om forfatterne forsøger 1. at underbygge teorien, eller 2. forstå materialet gennem teorien eller bare stille spørgsmålet, hvordan materialet kunne forstås, hvis man antog at teorien var sand. Det kan f.eks. være Foucaults teori (eller skal vi sige hypotese) om necropolitik, som anvendes på presseklip om Omar El-Hussein, Nebeling and Bissenbakker (2021), eller Lacans psykoanalytiske ideer om 'the Other', som anvendes på interviews fra virksomheder, Ein-

ersen et al (2021).

'The white tent of grief', Nebeling and Bissenbakker (2021), er et godt eksempel på 2-i-1-metoden. Jeg har dissekeret artiklen i detaljer på min blog (se Skov (2021)), så her kun en kort opsummering: Nebelung og Bissenbakker er blevet kritiseret for at udskamme alle danskere som racister, Dahl (2021), og for at hævde, at moralsk afstandtagen fra terrorisme er racisme, Selsing (2021). Kritik, der forudsætter, at artiklen hævder noget eller viser noget, skyder imidlertid ved siden af. Artiklen viser ikke noget som helst. Nebelung og Bissenbakker lægger et tykt lag akademisk fernis på en i grunden helt ligegyldig øvelse, nemlig at antage at samfundet bygger på racisme, og derefter fortælle en historie om Omar El-Hussein, som er inspireret af grundantagelsen, men derudover ikke har nogen relation til den. En historie, der, som det er blevet forklaret af forfatterne, Ejsing (2021), ikke går ud på at vise noget, men på at se, hvilke nye spørgsmål man kan stille, hvis man ser verden gennem det teoretiske prisme. Men ikke engang det er rigtigt, for det er umuligt at få øje på de nye spørgsmål, Nebeling og Bissenbakker hævder at stille i artiklen. Hvormed den eneste pointe med publikationen synes at være, at forfatterne får en publikation til CV-et.

Et andet illustrativt eksempel finder vi i Hanne Marlene Dahls artikel 'Kampen om ældreforsorgen – et feministisk poststrukturalistisk blik', Dahl (2019), hvor Dahl diskuterer aspekter af ældreforsorgen i Danmark, som hun anser for i tiltagende grad at være en kampplads, hvor en neoliberal ideologi styrer, hvad der er god ældreforsorg, og hvor klienter og personale forsøger at gøre modstand. Dahl giver som eksempel en 'analyse' af en SOSU-assistenters arbejde med en ældre mand, der har brug for hjælp til at komme ud af sengen og komme i stand om morgenen. Manden kan ikke selv få sine sokker på og siger at han er træt, mens SOSUen insisterer på, at han skal gøre så meget som muligt selv. Dahl beskriver situationen i nogen detaljer, og forklarer, at vi her oplever en ældre, svækket mand, der ikke ønsker ikke at underkaste sig 'disciplinering til statens ideal for det gode liv for ældre'. SOSUassistentens forsøg på at få manden til

at gøre så meget, han kan selv, opfatter Dahl som et overgreb, der i sidste ende har med New public management og neoliberalisme at gøre. Hun erkender, at situationen også kan ses ud fra et etisk perspektiv, i hvilket tilfælde hun mener, der er tale om omsorgssvigt, men som hun siger, 'Jeg har valgt et magtperspektiv ud fra min poststrukturalistiske feminisme'.

Det er jo et klart teoretisk valg, og spørgsmålet er nu, hvad der kommer ud af det? Den naive læser antager, at observationerne af interaktionen mellem SOSU og borger potentielt kunne føre til, at der rejstes tvivl om det teoretiske udgangspunkt, enten at anlæggelsen af et magtperspektiv somme tider ikke duer eller at magtteorien i sig selv er falsk eller forkert, eller at forfatteren fandt teorien i større eller mindre grad bekræftet af det empiriske materiale. Den slags overvejelser er der imidlertid ingen af.

I den omvendte teorianvendelse skulle analysen med udgangspunkt i teorien sætte os i stand til at forstå det empiriske materiale, her observationen af SOSUens interaktion med borgeren, på en ny og frugtbar måde. Men i Dahls artikel er det ikke til at få øje på, hvad vi nu forstår ved interaktionen mellem de to, som vi ikke forstod før. Materialet underkastes en så hårdhændet teoristyret fortolkning, at der intet kan læres om materialet, som ikke allerede dikteres af teorien. Man begynder og slutter samme sted med teoriens antagelser om, hvordan verden hænger sammen, nu anvendt på et eller andet konkret materiale, der imidlertid hverken informerer teorien eller selv bliver oplyst af den.

Denne akademiske øvelse i at skrive en tekst, der sætter sig imellem de to stole: indsamling af evidens for eller imod en teori, og fortolkning af virkeligheden i lyset af en teori, er ret almindelig, og må vel regnes for lidt af et kunststykke. Det kan ikke være helt nemt at kaste dette røgslør ud, så det ser ud som om, man bedriver videnskab, mens man reelt hverken samler evidens eller nyfortolker. Nogle behersker metoden, dem vil det gå godt i akademien.

Perverteret Fagfællebedømmelse

Noget af det, der gør det muligt for pseudovidenskab at bestå, er, at miljøerne har over-

taget en af de vigtige videnskabelige institutioner, fagfællebedømmelsen, og har tømt den for reelt videnskabeligt indhold, samtidig med at den bruges som forsvar mod kritik udefra. Det er normal videnskabelig procedure, at forskere sender deres artikel til et tidsskrift, hvor de ønsker det publiceret, og redaktionen foranlediger, at artiklen vurderes af forskere, der anses for at være egnede til opgaven, såkaldt peer review eller fagfællebedømmelse. Denne del af den normalvidenskabelige proces har SJS-forskere virkelig taget til sig, men man undrer sig over, om de egentlig har forstået, hvad den går ud på.

Jeg rejste i sommeren 2021 en omfattende kritik af en artikel i *Kvinder, Køn og Forskning*, hvor jeg bl.a. påviste oplagte tekniske fejl. Min henvendelse til forfatterne forblev ubesvaret, og tidsskriftet svarede at man havde 'undersøgt de kvalitetssikringer og fagfællebedømmelser, som den påtalte [sic] artikel har gennemgået', og ikke fandt anledning til at foretage sig yderligere.

Samme reaktion kom fra forfatterne til 'The white tent of grief', Michael Nebeling og Mons Bissenbakker, der lagde stor vægt på, at flere uafhængige internationale bedømmere har vurderet artiklen, Nebeling and Bissenbakker (2021). De konkluderede på den baggrund, at artiklen "på alle måder [har] været genstand for ... kvalitetssikring". Dette er i virkeligheden et radikalt synspunkt, som viser noget om brudfladerne i denne diskussion. Nebeling og Bissenbakker hævder reelt, at når først en artikel har været igennem fagfællebedømmelse, er kvaliteten sikret, og så er der ikke mere at tale om.

Men vi ved jo godt, at det ikke er rigtigt. Reviewere inden for alle forskningsfelter tager fejl igen og igen, og den videnskabelige proces er ikke slut med, at der er foretaget review. Derfor kan kritik heller ikke affærdiges med, at alle kvalitetssikringsprocedurer har været overholdt. Det ville jo svare til, at en bilforhandler, der solgte en defekt bil, ikke ville påtage sig ansvar for fejl, hvis alle kvalitetssikringsprocedurer var overholdt. Det ville ingen forbruger med et mandagseksempplar finde sig i.

Reviewere vælges af tidsskriftsredaktionen, som har frie hænder til at vælge folk fra

det rigtige, som regel meget snævre, miljø. Når pseudovidenskab slipper igennem reviewprocessen og publiceres, påberåber tidsskrifterne sig, at kvalitetssikringen er sket, selv når der er oplagte fejl. Man tager således den ene del af den akademiske verdens kvalitetssikring og ophøjer den til at være den *eneste nødvendige kvalitetssikring*. Kun udvalgte reviewere fra miljøet er med i det trin. Hermed udelukker man effektivt folk, der ikke er inviteret af én fra miljøet, fra at kritisere miljøets produkter. En effektiv strategi til at lukke miljøet omkring sig selv og gøre sig immun for kritik.

Endnu en fordel ved denne opfattelse af reviewprocessen er, at forskeren, der citerer andre, er fritaget for den byrdefulde opgave at undersøge og overveje, om den citerede forskning er til at stole på og har dokumentationen i orden. Og udvalget af publicerede påstande, som ikke behøver betvivles, medmindre man har lyst til det, er meget stort. Så forfattere, der ønsker støtte for deres nye publikation, har rige muligheder, hvilket fører til en påfaldende citationspraksis, som jeg her vil give et eksempel på med udgangspunkt i en artikel af Line Henriksen og kolleger, Henriksen et al (2022). De skriver om at skrive:

"We suggest that the writing body and the body of text mutually construct each other ... This is in line with Writing Differently scholarship such as Brewis and Williams (2019), who theorize writing as skin, arguing that writing in itself is an "adaptable, resistant organism that permits absorption, diffusion, permeability and rupture" (p. 90).

Så Brewis og Williams (2019) skal altså have 'vist' eller 'argumenteret for', at skriveprocessen er en 'tilpasningsdygtig, modstandsdygtig organisme, som tillader absorption, diffusion, permeabilitet og sprængning'. Umiddelbart virker dette uforståeligt, tænker man som læser, men det må vel være rigtigt, når der henvises til en fagfællebedømt artikel. I Brewis og Williams' artikel finder man imidlertid en frit associerende tekst, hvor den citerede sætning er løsrevet fra enhver sammenhæng. Der er intet argument. Men nu står sætningen der, og artiklen har været igennem fagfællebedømmelse, altså kan den citeres af Henriksen og kolleger som en etableret sandhed.

Eller hvad med følgende citat:

“we suggest that there is also need for a space within Writing Differently approaches to think about how writing can at times be connected to struggle and discomfort, and what this tells us about *the leaky boundaries* (Shildrick, 1997) *that characterize the relationship between the body of the writer and the body of text*. Henriksen et al (2022, 562).

Flydende grænser, der karakteriserer relationen mellem forfatterens krop og tekstens krop? Den går bedst på originalsproget, hvor det, vi kalder hovedtekst, sjovt nok hedder kropstekst, body text. Hvilket allerede viser, at relationen nok er mere af sproglig end af materiel karakter. Men det interessante i vores sammenhæng er, at dette uklare, for ikke at sige uforståelige, begreb om flydende grænser mellem forfatterkrop og tekstkrop, belægges med en reference til Shildrick, som giver fremstillingen autoritet.

Hvis vi er en smule skeptiske, graver vi et spadestik dybere og går til Shildrick-publikationen. Det viser sig at være en bog på 252 sider om 'leaky boundaries' og bioetik. Det ville være god citationsskik at give et sidetal, hvor man kunne finde oplysningen, der refereres til, men her henvises altså til hele bogen. Derfor står vi nu med et problem. Det lyder ikke sandsynligt, at denne bog skulle definere et klart begreb om flydende grænser mellem forfatterkrop og tekstkrop, men vi kan ikke være sikre uden at få fat i bogen og læse 252 sider. Så det gør jeg. I hvert fald får jeg fat i bogen, og jeg forsøger at læse noget af indholdet, men det er nærmest uforståeligt. Dog kan jeg sige med nogenlunde sikkerhed, at Shildrick ikke har interesseret sig for forfatter-tekst relationen.

Mystisk. Måske er det bare begrebet 'leaky boundaries', der gives en henvisning til? Sådan at forstå, at Shildrick er ophavskvinde til begrebet, og når der henvises til hendes bog, kan enhver gå til den for at finde ud af, hvad der menes, og hvordan det så skal overføres til forfatter-tekst krop-relationen. Så hvad betyder leaky boundaries hos Shildrick? Det er ikke sådan lige at svare på, men lad os sige, at for Shildrick er kroppen diskursivt konstitueret. Om det betyder, at der kun findes fysiske kroppe, hvis nogen taler om dem, eller om det

”bare” betyder, at måden at tale om kroppe på er forskellige og vores forståelse af kroppe derfor er forskellige, det må klogere hveder end mit forsøge at finde ud af. Måske er det ikke Schildricks ønske, at vi *skal* finde ud af det. Vi er i det poststrukturalistiske gebet, hvor en krop ikke er en anatomisk ting, men en diskursivt foranderlig skabelse, der måske i én eller anden forstand kan siges at have flydende grænser. Nu er spørgsmålet så, om det forbedrer vores forståelse af ovenstående citat om de flydende grænser mellem forfatterkrop og tekstkrop? Jeg kan lige så godt sige det som det er: det er stadig vrøvl for mig.

Hvis trafikken var mindre udbredt, ville jeg uden videre betegne den som svindel. Jeg mener: når det henvises til en anden publikation, og den påståede information ikke er der, så er det svindel. Men situationen er måske mere kompleks end bare svindel. Vi kan konstatere, at henvisning til en anden forfatter ikke nødvendigvis betyder, at den pågældende i nogen meningsfuld forstand har vist eller påvist, at ting hænger sammen som det påstås, f.eks. at der er flydende grænser mellem forfatterkrop og tekstkrop. En sådan henvisning skal måske snarere forstås sådan, at den *aktuelle* forfatter mener sådan og aner noget lignende hos den anden forfatter, eller kan associere fra det, den anden har sagt, til sit eget synspunkt. Hvilket ville være fint nok, hvis ikke den aktuelle forfatter gav indtryk af, at den publikation, hvortil der henvises, faktisk havde vist det, der refereres til. Der lånes autoritet fra noget allerede publiceret. Men der lyves ikke, man har bare en god fantasi til at forestille sig, hvad den anden forfatter kunne have vist.

Inden for mere normal videnskabelig praksis ville man være forsigtig med, hvad man antager som etablerede sandheder. Man ønsker ikke at bygge på sit hus på sand – en teori er ikke mere solid end det grundlag, den hviler på. Men i SJS kan alt, hvad der er publiceret, bruges ubeset, for det har jo været igennem fagfællebedømmelse. At fagfællebedømmelsen ikke er et nåleøje, der kun slipper valide ting igennem, men et gummistempel, der kan op-høje hvad som helst til etablerede sandheder, er ikke en bekymring, så længe man holder sig til den rette ideologi og bruger den rette termi-

nologi. Det væsentlige her er det rette ideologiske udgangspunkt, i grunden kun at kvinder og minoriteter er undertrykte, og eventuelt, om en teori er mere eller mindre nyttig som instrument til at gøre noget ved undertrykkelsen. Om teorien er sand eller valid diskuteres ikke, og derfor behøver man heller ikke være kritisk med, hvad man citerer andre for eller, for den sags skyld, hvad man selv hiter på. Ingen inden for miljøet vil nogensinde udfordre dets validitet.

Hvilket bringer os videre til stil og jargon.

Stil og jargon

Der er nemlig – trods alt – nogle krav, som gerne skal overholdes i SJS. Nogle af dem har med ideologi at gøre, andre med stilistiske træk, som med fordel kan tages i anvendelse, hvis man vil gøre sig i miljøet, så som udbredt brug af retoriske spørgsmål, selvmodsigende neologismer (to eksempler byder sig til alene i titlerne i særnummeret af *Kvinder, Køn & Forsknings*, "A Lacanian perspective on bias in language: How women *can(not)* ever make it in academia", "Doing *un/troubled* subject positions as a transgender woman with autism: the case of vera"), og naturligvis hyppig, og ikke nødvendigvis motiveret, brug af ord som neoliberal, disruption, hegemonisk, normativitet, strukturel, performativitet, etc.

Under iagttagelse af ovenstående metoder til at producere pseudovidenskab, er det muligt for en stilbevidst skribent at producere en fingeret pseudovidenskabelig publikation: der skal sådan set bare bruges nogle af de populære ideologiske besværgelser, et knudret og lettere uforståeligt sprog, gerne nogle selvmodsigelser og paradokser, der ikke opløses, og så ellers bare den sædvanlige opstilling af teksten i de behørigte afsnit. At det faktisk er muligt, ses af den såkaldte "Sokal i anden potens affære", hvor bl.a. en feministiske forsker ved navn Helen Wilson fik antaget en artikel i tidsskriftet *Gender, Place & Culture* om hunde-voldtægtskultur i 3 hundelufterparker i Portland, Oregon, Wilson (2020). Helen Wilson var dog ikke feministisk forsker, men pseudonym for Helen Pluckrose. Artiklen var skrevet med henvisning til virkelige kilder og anvendelse af den rette fagterminologi og den rette type ræson-

nementer. Det er faktisk kun det forhold, at det 'empiriske materiale' er opdigtet, der gør den 'usand', og da det empiriske materiale også i Helen Wilsons artikel har karakter af lege-empiri, som ikke rigtig bruges til noget, fremstår artiklen, selv efter at man ved, den er et fupnummer, ikke væsensforskellig fra den ægte vare. Man kan ikke se, at den er mere usand end de 'virkelige' produkter, selv når man ved, at den er konstrueret - og det er jo det egentligt provokerende.

Sammenfatning

Ovenfor har jeg nævnt nogle elementer af SJS, som får dem til at ligne rigtig videnskab: brug af empirisk materiale, teoretisering, fagterminologi, fagfællebedømmelse. Der er givet eksempler på, at disse normale videnskabelige elementer bruges illegitimt: empiri føres i mar-ken og analyseres til støtte for forskernes hypoteser, men ved nærmere eftersyn er empirien irrelevant for hypotesen; teoretiseringer accepteres selv om de forplumrer begreberne i steder for at klargøre dem og er selvmodsigende; teorianvendelse er i realiteten pseudointellektuelt fernis uden reelt indhold; og fagfællebedømmelse anvendes primært til at gøre sig immun over for kritik udefra.

Det berettigede i at bruge ordet pseudo om denne 'forskning', hænger ikke, som man kunne tro, på noget vanskeligt gennemskueligt teknisk så som fusk med data eller statistiske analyser (selv om den slags også forekommer), det hænger på ganske simple observationer som de fleste akademisk skolede forskere umiddelbart kan gøre. Er det empiriske materiale løstrevet fra problemstillingen, er artiklen pseudoforskning. Cirkulære argumenter er ugyldige. Begreber, der defineres og/eller bruges selvmodsigende, er ubrugelig. Etc. Det er simpelt nok.

Uddannelsespolitisk er anvendeligheden af ovenstående indlysende: Universiteterne må sørge for, at forskere ikke længere uddannes i pseudovidenskabelig forskningsmetode. Der er selvfølgelig folk, der straks vil aktivere deres rygmarvsreflekser og tale om knægtelse af forskningsfrihed, politisk indblanding etc. Det er udenomssnak. Pseudoforskning tjener ganske vist ofte en woke dagsorden, og kritikken af pseudoforskning kan forsøges framet som

kritik af en bestemt ideologi. Men den kritik, jeg fremfører her, er ikke begrænset til woke anvendelser af pseudoforskningsmetode, den er universel, og den burde være ukontroversiel at gennemføre på universiteterne. Kvalitet har ingen politisk farve.

Litteratur

Bonde H. (2020): *Vi vil have vores fair andel. På vej mod fifty-fifty-kulturen*. København: Gyldendal.

Brewis DN, Williams E. (2019): "Writing as skin: Negotiating the body in(to) learning about the managed self." *Manag Learn* 50, 87–99.

Clar M., Muhr SL, Reiss LK, et al. (red.) (2021): *Unconscious bias in Organizations*.

Dahl Henrik (2021): "Forskere forsøger at lukke munden på deres kritikere ved at spille ofre." Berlingske.dk. <https://www.berlingske.dk/content/item/1569021>

Dahl H.M. (2019): "Kampen om ældreforsorgen - et feministisk poststrukturalistisk blik." Hansen LL. (red.): *Køn Magt Og Mangfoldighed*. Frydenlund Academic.

Einersen AF, Villesèche F, Huopalaainen A. (2021): "A lacanian perspective on bias in language: How women can(not) ever make it in academia." *Women Gen Res* 3, 43–55.

Ejsing J. (2021): "Nu svarer forskerne bag »grotesk« artikel igen: Henrik Dahl stirrer sig blind i kritik." *Berlingske*. <https://www.berlingske.dk/content/item/1569900>

Guschke B, Christensen JF. (2021): "From individual to organizational bias: A norm-critical proposition for unconscious bias intervention in organizations." *Women Gen Res* 3:86–105.

Henriksen L, Kjær KM, Blønd M, et al. (2022): "Writing bodies and bodies of text: Thinking vulnerability through monsters." *Gen Work Organ* 29:561–74.

Mangen C. (2021): "A woman who's tough, she's a bitch." How labels anchored in unconscious bias shape the institution of gender. *Women Gen Res* 3:25–42.

Muhr S.L. (2019): *Ledelse af køn. Hvordan kønsstereotyper former kvinders og mænds karrierer*.

DJØF Forlag.

Nebeling M, Bissenbakker M. (2021): "The white tent of grief. Racialized conditions of public mourning in Denmark." *Soc Cult Geogr* 22:170–88. Routledge.

Nebeling M, Bissenbakker M. (2021): "Lektorer: Kritikken understreger, at der er politiske kræfter, der arbejder på at underminere vores forskning". *Politiken*. <https://politiken.dk/debat/debatindlaeg/art8287805/Kritikken-understreger-at-der-er-politiske-kr%C3%A6fter-der-arbejder-p%C3%A5-at-underminere-vores-forskning>

Nentwich JC, Baumgärtner MK, Chowdhury N, et al. (2021): "Gender bias in recruiting: Developing a social practice perspective." *Women Gen Res* 3:11–24.

Rippon G. (2019): *The Gendered Brain: The New Neuroscience That Shatters the Myth of the Female Brain*. Vintage Books.

Selsing R. (2021): "Sådan når to pseudoforskere frem til, at moralsk afstandtagen til terror er racisme." *Berlingske*. <https://www.berlingske.dk/content/item/1569280>

Skov T. (2021) "Forudsæt alt, vis intet – om sorgens hvide telt – Torstens blog" [henvist 4 april 2023]. <https://www.begrund.dk/2021/08/04/forudsat-et-alt-vis-intet-om-sorgens-hvide-telt/>

Skov T. (2022): *Pseudoforskning. 20 essays til forsvar for videnskaben*. København: Multivers.

Villesèche F, Ottsen CL, Paunova M. (2021): "Bias and leadership aspirations: Exploring the interaction of gender and parental status in self-evaluations." *Women Gen Res* 3:70–85.

Wilson H. (2020): "Statement of Retraction: Human reactions to rape culture and queer performativity at urban dog parks in Portland, Oregon." *Gen Place Cult* 27, 307–326.

Privat universitet Fra ønske til mulig virkelighed?

Stefan K. Sløk-Madsen* og Henrik Mogensen Nielsen**

Et privat universitet vil potentielt kunne bidrage til at højne de videregående uddannelser i Danmark, og artiklen diskuterer en række af de praktiske udfordringer og muligheder for at etablere et privat universitet i Danmark.

Er det på tide, at Danmark igen får private universiteter? I så fald, hvordan kunne et sådant privat universitet etableres, organiseres og finansieres? Konkurrence højner kvalitet og produktivitet, og uddannelse er i udgangspunktet en personlig investering. Der er allerede konkurrence på et nationalt plan mellem de statslige universiteter, og internationalt med alverdens universiteter. Der er samtidigt også tiltagende tvivl om værdien af at investere offentlige penge i videregående uddannelser.¹ Vi ser også en stigende bekymring om politisk ensretning af visse studiemiljøer,² en bekymring for de politiske incitamenter fra de statslige universiteter³

samt en bekymring omkring de studerendes tilgang til studielivet.⁴ Derfor vil et nationalt, omkostningseffektivt, privat og frit universitet potentielt kunne bidrage med unik innovation til videregående uddannelse i Danmark.

I dette udviklingsnotat forsøger vi at skitserer, hvordan et alternativt privat universitetstilbud kunne udformes. Notatet skal ikke læses i den ånd, at vi ønsker politisk detailstyring af etableringen af et privat universitet, men blot som en skitsering af hvordan det kunne gøres, og hvad formål et sådan vil kunne løse. Målet med dette notat er således at flytte debatten om private universiteter fra en abstrakt vision til et mere konkret plan, der kan bidrage positivt til dansk uddannelse og forskning. Idéen med notatet er også at give inspiration til en senere idé- og policyudvikling, der kan være genstand for grundlæggelsen til et alternativt, privat universitetstilbud.

Danmark har en lang tradition for private initiativer på uddannelsesområdet. Udover friskolerne inkluderer denne tradition også højskolebevægelsens historiske forankring i

1 Bryan Caplan: *The Case Against Education: Why the Education System Is a Waste of Time and Money*. (Princeton: Princeton University Press, 2018).

2 Morten Messerschmidt & Henrik Dahl. "Fjern de aktivistiske plageånder". Politiken. 29. september 2022. Link: <https://politiken.dk/debat/debatindlaeg/art8997335/Fjern-de-aktivistiske-plage%C3%A5nder>

3 Rectorsekretariatet. "Pkt. 13, bilag 1 – Sagsnotat vedr. Pluralisme i forskning, undervisning, studieintroduktioner mv.", Bestyrelsesmøde 110. København's Universitet. 15. juni. 2021. Link: https://bestyrelse.ku.dk/moeder/moeder-2021/bestyrelsesmoede-nr.-110/13.1_Sagsnotat_om_Pluralisme_i_forskning_undervisning_studieintroduktioner_mv.pdf

4 Pernille Dreyer, Phillip Sune Dam, & Anders Holmgaard. "Undervisere: Flere studerende er ikke egnede til universitetet". *Berlingske*, 27. marts 2015. Link: <https://www.berlingske.dk/samfund/undervisere-flere-studerende-er-ikke-egnede-til-universitetet>

*Stefan K. Sløk-Madsen, Ph.D. i økonomi, ekstern lektor ved CBS og uddannelsesleder ved CEPOS.

**Henrik Mogensen Nielsen, cand.mag. i historie og akademisk medarbejder ved CEPOS.

private engagementer og initiativer.⁵ Også inden for de lange videregående uddannelser har Danmark en tradition for privat engagement. Et eksempel på dette er Copenhagen Business School (CBS), der i 1917 blev etableret som Handelshøjskolen i København på privat initiativ. Senere blev CBS dog overdraget til staten som en del af en bredere statslig intervention, og i dag har vi ikke private universitetsuddannelser i Danmark.⁶ Aarhus Universitet blev også grundlagt i delvis privat regi. Det er altså en fortsættelse af en dansk uddannelsesmæssig tradition, når interessen for et nyt privat universitet er vokset frem i de seneste år.

Tilbage i 2016 beskrev VLAK-regeringen specifikt i sit regeringsgrundlag, at den var åben over for private universiteter.⁷ En politisk interesse, der stadig kan spores hos både Konservative Folkeparti og Liberal Alliance, der så sent som i april 2023 stillede spørgsmål til uddannelses- og forskningsminister Christina Egelund angående mulighederne for at etablere et privat universitet. Ministeren svarede, at selvom der ikke er lovgivningsmæssige barrierer, der forhindrer private uddannelsesinstitutioner i at oprette uddannelsesstilbud, følger der ikke automatisk en akkreditering med.⁸

Den slags visioner kræver både politisk vilje og privat engagement. Uden begge dele er det ikke muligt at realisere dem. Tidligere har der været en vis grad af politisk engagement, men det lykkedes aldrig at frisætte projektet. Politisk vilje er også nødvendig, da det er de eksisterende universiteter, der skal godkende akkrediteringen af et nyt universitet, og de vil

sandsynligvis ikke gøre det uden pres og anvisninger. Et sådant politisk pres er dog retsligt og institutionelt problematisk, så den optimale løsning bør være, at der nedsættes et særligt akkrediteringsråd med flertal af neutrale, evt. udenlandske eksperter. Dette bør sikre at de eksisterende statslige universiteter, hverken er i en position til at blokere en ny konkurrent på markedet eller føler sig tvunget til at træffe bestemte beslutninger eller føler at deres eksperise trædes under fode.

Overordnet er visionen i dette udviklingsnotat at præsentere hovedtrækkene for etableringen af et campuscentreret liberal arts college beliggende i provinsen.

Universitetets fokus

Den indledende fase af skabelsen af et privat universitet handler om at definere, hvilke studietilbud institutionen skal give til sine studerende. En nøgleforudsætning er, at optagelsesprocessen og andre krav alene bestemmes af universitetet. En privat institution ville sandsynligvis få vanskeligheder med at tilbyde et stort antal forskellige studieretninger, og selv lange uddannelsesforløb på forskellige niveauer fra bachelor til ph.d. kan være for ambitiøse og ressourcekrævende i opstartsfasen. I stedet foreslår vi, at man satser på allerede eksisterende og velfungerende koncepter for sammensætning af videregående uddannelser. Konkret kunne man overveje en bred og tværfaglig samfundsvidenskabelig uddannelse med et anerkendt internationalt navn og koncept, f.eks. "Philosophy, Politics & Economics" (PPE), som bl.a. praktiseres ved Oxford University.⁹

Som en alternativ løsning kan det også overvejes at etablere den private universitetsuddannelse som en filial af et eksisterende udenlandsk privat universitet, såsom University of Buckingham. University of Buckingham har siden 1983 fungeret som Storbritanniens eneste akkrediterede private universitet.¹⁰ Selv-

9 Oxford University. "Philosophy, Politics and Economics". University of Oxford. <https://www.ppe.ox.ac.uk/>

10 University of Buckingham. "History of the University". The University of Buckingham. <https://www.buckingham.ac.uk/about/history>

5 Søren Ehlers. *Ungdomsliv: studier i den folkeoplysende virksomhed for unge i Danmark 1900-1925*. København: Alinea, 2000.

6 Kurt Jacobsen & Anders Ravn Sørensen. *CBS - 100 Years*. København: Historika, 2017.

7 Regeringen Lars Løkke Rasmussen III. *Regeringsgrundlag – Marienborgsaftalen 2016: For et friere, rigere og mere trygt Danmark*. Kap. 21. Nov. 2016. <https://www.regeringen.dk/nyheder/2016/her-er-det-nye-regeringsgrundlag/>

8 Uddannelses- og Forskningsudvalget. "UFU Alm.del - endeligt svar på spørgsmål 141". Uddannelses- og Forskningsudvalget 2022-23 (2. samling). 9. maj 2023. Link: <https://www.ft.dk/samling/2022/alm.del/ufu/spm/141/svar/1955443/2703159.pdf>

om etableringen af en filial fra et allerede akkrediteret udenlandsk universitet kunne bidrage til at løse nogle af de akkrediteringsmæssige spørgsmål i Danmark, ville det forventes, at det udenlandske universitet primært ville fokusere på sit eget brand og egne visioner frem for nationale visioner.

Man kunne også bede et anerkendt universitet udbyde en kandidat i Danmark, men her er udfordringen igen, hvilket fokus dette universitet vil have. Danske studerende er i forvejen forholdsvis mobile på kandidatdelen, og dem, der er kvalificerede og har midler til f.eks. en Harvard MBA eller et forløb på London School of Economics, vil formentligt foretrække dette på hjemmeinstitutionen. Det er heller ikke sandsynligt, at sådanne universiteter vil nedsætte optagelseskrav nok til at fylde et helt dansk hold.

Et privat universitet bør ikke ligne eksisterende statslige tilbud, men tilbyde noget unikt, og samtidigt internationalt anerkendt undervisning.

En anden type universitet

De nuværende danske universiteter falder mestendels indenfor tre distinkte typer.

- Integrerede bycampusser. Kendetegnet ved reelle universitetsbyer integreret i eksisterende byrum, med lav geografisk spredning og relativt store fakultetscampusser. Til trods for de bedste lokalpolitiske drømme, er den slags kun reelt interessant i byer af en vis størrelse. F.eks. Copenhagen Business School, Aarhus Universitet, Københavns Universitet, og IT-Universitetet i København.
- Satellitcampusser. Kendetegnet ved stor geografisk spredning af relativt små fakultetscampusser. F.eks. Aalborg Universitet og Syddansk Universitet.
- Selvstændige campusser. Kendetegnet af et afsidesliggende og samlet campus, hvor studerende bor og lever på campus. Der findes ingen dansk tradition for selvstændige campus områder, som praktiseret i f.eks. USA og Storbritannien. Modellen er kun delvist implementeret ved Roskilde Universitet og Danmarks Tekniske Uni-

versitet.

Danmark har ikke nødvendigvis behov for flere bycampusser eller satellitcampusser. Ved etableringen af en dansk privat universitetsuddannelse bør det nøje overvejes, om en privat institution bør differentiere sig ved at tilbyde en anderledes type studiemiljø, hvor studerende og til dels undervisere bor på universitetscampus i størstedelen af studietiden.

Et privat universitet bør blandt andet differentiere sig ved at tilbyde et anderledes studiemiljø, der består af et selvstændigt campus.

Placering

Man kunne forestille sig, at det blev placeret på en naturskøn og relativt afsides beliggenhed. Her kunne studielivet opbygges og udfoldes som en integreret del af institutionen, i modsætning til by- og satellitcampusser. Vi anser det som en selvstændig pointe ved etableringen af et privat universitet, at de studerende bor på campus, hvor der er begrænset adgang til de større byer.

Samtidig med at en afsidesliggende placering væk fra de større universitetsbyer kan være en interessant måde at differentiere et privat uddannelsesstilbud på, har det også den fordel, set fra et politisk perspektiv, at det flugter med den seneste aftale om udflytning af videregående uddannelser, der blev vedtaget med et bredt flertal i marts 2022.¹¹

Placeringen kunne ske på en af de mange tidligere herregårde, nedlagte fabrikker, hospitaler eller andre smukke områder, der kan omdannes til en grøn og isoleret campus. Dette kan sandsynligvis gøres med lavere omkostninger end ved at oprette en institution i en tætbeboet kommune. Der er mange eksempler på sådanne steder i udkantkommunerne, som f.eks. Annebergparken i Nykøbing Sjælland eller det gamle krongods, Harritslevgård ved Bogense, som i øjeblikket er til salg for blot

¹¹ Uddannelses- og forskningsministeriet.

”Tillæg til politisk aftale om flere og bedre uddannelsesmuligheder i hele Danmark”. 22. marts 2022. Link: <https://ufm.dk/lovstof/politiske-aftaler/aftale-om-flere-og-bedre-uddannelsesmuligheder-i-hele-danmark/tillaegsaftale.pdf>

20 millioner kroner.

Med en placering udenfor universitetsbyerne, kunne et privat universitet fremme visionen om et mere sammenhængende Danmark, hvor uddannelse, læring og forskning også sker uden for de større byer.

Formidling, organisering og ressourceudnyttelse

Vores forslag er derfor, at uddannelsen skal baseres på det anerkendte PPE-koncept: Philosophy, Politics and Economics. Dette vil give et internationalt anerkendt pædagogisk brand, og historisk set har denne kombination af fagområder været meget succesfuld som bachelorprogram.

Universitetet vil have en lille stand af egne undervisere, men vil også gøre brug af ressourcerne ved midlertidigt at tiltrække undervisere fra både ind- og udland. Dette betyder, at de studerende vil modtage undervisning fra forskere fra førende universiteter. Disse undervisere vil blive anført på eksamensbeviserne. Udover løn vil gæsteunderviserne også modtage kost og logi og kunne have et kortere forskningsophold på campus. For at optimere dette arrangement vil fagene blive gennemført måned for måned. Dette afhjælper også udfordringen ved at skulle tiltrække kvalificerede undervisere til institutionen, da de således optræder som midlertidige indkøbte ressourcer. I hver måned vil der være en vekslen mellem selvstudie, forelæsninger, øvelser og eksaminer. Der vil være fire fag på et semester. De to første år vil fagene være faste, men de kan ændres fra år til år for at sikre en kontinuerlig udvikling af uddannelsen. På femte semester er der mulighed for at vælge valgfag eller deltage i en udvekslingsordning. Sjette semester begynder med en fælles opgave og en række seminarer, hvor uddannelsen opsummeres, og afsluttes endelig med en mindre bachelorafhandling i form af en opgave i tidsskriftsartikelformat.

Ved at benytte eksisterende pædagogiske brands, tilgange og undervisere og samtidig optimere organiseringen af fagene kan man etablere en uddannelse af høj international kaliber, uden at det kræver

store økonomiske ressourcer.

Finansiering

Ultimativt bør der udarbejdes en mere detaljeret forretningsplan, men foreløbige beregninger viser, at det burde være økonomisk bæredygtigt at etablere og drive dette initiativ. For at få en forståelse heraf, vil vi kort kommentere på hovedindtægtskilder og udgifter.

Etableringen af universitetet kan gennemføres for et tocifret millionbeløb, afhængigt af lokationen. Skal lokationen indkøbes er der en større etableringsudgift, som dog modsvares af en tilsvarende lavere løbende udgift hvis lokalerne skal lejes. Finansieringen kan ske gennem fradragsberettigede donationer til en fond (i første omgang tilsagn) eller som en særbevilling fra finansloven. Hvis det sidste vælges, bør det indføres, at de eventuelle besparelser ved etableringen overføres til universitetets egenkapital som et incitament til økonomisk ansvarlighed og uafhængighed. En særbevilling skulle udelukkende ske for at hjælpe en politisk vision på vej, og det er naturligvis problematisk hvordan kriterierne af tildelingen udformes, da målet er et statsligt uafhængigt universitet. Ideelt set bør etableringen ske uden statslig hjælp, anden end de normalt gældende skatteregler for almene formål.

Universitetet skal inkludere og administrere kollegieboliger til de studerende. Det bør stræbes efter, at denne udgift er neutral.

Danske universiteter modtager midler per studerende, der optages, samt betaling for gennemførte uddannelsesforløb. Som udgangspunkt bør dette universitet modtage en tilsvarende betaling per studerende. Problemet opstår hvis staten ønsker et dimensionere disse studiepladser. En løsning på længere sigt er, at man lånefinansierer sin uddannelse, hvorefter man får pengene retur gennem skattebegunstigelser, når man er igennem uddannelsen og har fået job. På kort sigt, kan universitetet beslutte sig for sit ønskede antal studiepladser. Staten bestemmer så selv hvor mange af de pladser der kommer med taxametermidler og SU. Er det flere end universitetet ønsker at udbyde vil disse pladser være "tomme", er det færre kan universitetet frit indrette sin optagelses proces eller finansiering derefter.

Danske universiteter modtager også for-

skellige faste tilskud. Hvis andet ville være konkurrenceforvridende, bør et lignende tilskud også tildeles dette initiativ. Hvis staten yder driftsmidler, skal dette universitet have mulighed for at opspare overskydende midler til brug for drift og udvikling. Dette vil skabe et klart incitament til fornuftig og uafhængig universitetsstyring.

Universitetet bør opkræve en betydelig brugerbetaling, men også have mulighed for at tilbyde legater til dygtige studerende. Egenbetaling vil befordre en ambitiøs studietilgang hos de studerende. I sommerperioden kan der arrangeres mindre kurser med logi og derigennem opnås yderligere indtægter. Løbende eller enkelte større donationer er også en potentiel indtægtskilde.

Det er altså muligt økonomisk muligt, relativt billigt, at skabe og drive et private liberal arts college i Danmark.

First thing Monday morning?

Hvordan kommer man videre med etableringen af et privat universitet som skitseret ovenfor? Udover behovet for løbende dialog og opmærksomhed fra diverse stakeholders og i debatten, kan en metode være, at regeringen forpligter sig på at arbejde for enten at fjerne barrierer for eksempel akkreditering eller direkte støtte private initiativer i et regeringsgrundlag. Derefter kan private aktører udpege et advisory board, og der kan afsættes midler til indkøb af en forretningsplan, forundersøgelser og lignende foretaget af et sekretariat eller eksterne eksperter. Målet ville være at udarbejde et beslutningsforslag, som kan tiltrædes politisk og prægodkendes af de relevante myndigheder, hvilket vil gøre reel fundraising muligt.

Ytringsfriheden og dens nyautoritære fjender*

Peter Kurrild-Klitgaard**

I den liberale politiske tradition er borgerne som udgangspunkt frie, og enhver indskrænkning af den personlige frihed kræver tungtvejende argumenter. Debatten om "Koranloven" har imidlertid i sjælden grad været præget af dårlige argumenter fra regeringens og deres støtters side, og en indskrænkning af ytringsfriheden af hensyn til totalitære regimer i Mellemøsten - og eksporten af fetaost - er forbundet med en stor risiko for yderligere indskrænkninger i fremtiden. Det illustreres også af, at hvad der oprindeligt blev annonceret som en "nålestiksoperation", der skulle foretages med "kirurgisk præcision", endte som et forslag om at kriminalisere enhver form for utilbørlig behandling af religiøse genstande og ikke bare afbrænding af Koranen foran ambassader. SVM-regeringens nye blasfemilov udgør den største indskrænkning af ytringsfriheden i Danmark i mange årtier.

"The desire to be believed, the desire of persuading, of leading and directing other people, seems to be one of the strongest of all our natural desires. It is perhaps, the instinct upon which is founded the faculty of speech, the characteristic faculty of human nature ... Great ambition, the desire of real superiority, of leading and directing altogether peculiar to man, and speech is the great instrument of ambition, of real superiority, of leading and directing the judgments and conduct of other people." Smith (1759, VII.iv.24; s. 336).

Med SVM-regeringens nye blasfemilov ("koranloven") blev der i sensommeren 2023 for første gang i årtier iværksat en stærk og bred indskrænkning af ytringsfriheden i Danmark. Ovenikøbet med støtte fra ikke bare regeringspartiet, Venstre: Danmarks Liberale Parti, men også fra nogle af de mere eller mindre venstreorienterede partier, som ellers gerne ynder at fremstille sig som anti-autoritære i en eller anden form (Alternativet og Det

Radikale Venstre).

Det er de ikke altid ene om: Partier på højrefløjen har også i nyere tid nu og da tilsluttet sig eller gået forrest med forslag om indgreb i ytringsfriheden, men som regel primært når disse har kunnet vinkles i en anden, typisk mere nationalistisk retning. Det skete f.eks., da Dansk Folkeparti, Nye Borgerlige og Det Konservative Folkeparti i sommeren 2023 alle ville have forbudt flagning med fremmede statsflag, eller når DF gentagne gange (f.eks. 2005 og

*Dele af teksten stammer fra en række klummer, bl.a. Kurrild-Klitgaard (2019, 2020b, 2023a, 2023b).

**Peter Kurrild-Klitgaard, Ph.D., professor i statskundskab, forfatter og debattør. Var blandt stifterne af Libertas, tidligere redaktør af LIBERTAS og medlem af Libertas' præsidi

2012) har villet forbyde forhånelse af Dannebrog — desuagtet at begge dele klart er udtryk for ytringer i mindst lige så stor grad som afbrænding af koranen.

I det følgende vil jeg kort sætte forslaget om indskrænkning af ytringsfriheden ind i en større kontekst: Hvad er argumenterne for en så udstrakt grad af ytringsfrihed som mulig? Hvad er nogle af de dårligste argumenter, som har været fremført til fordel for den nye blasfemilov? Og er der en fare for, at en sådan stramning vil være begyndelsen på en politisk glidebane?

Ytringsfriheden som præmis

Det har siden Oplysningstiden været en grundpræmis i den moderne, vestlige politiske tradition, at borgerne som udgangspunkt skal være frie: At det ikke er deres friheder, der skal retfærdiggøres men indgrebene i dem, og at der skal argumenter til for at gribe ind, og som regel tungtvejende.

Dette synspunkt, som filosofen Anthony de Jasay (1925-2019) har kaldt ”frihedens formodning”,¹ er essentielt et ”negativt” argument om, at det er indgrebene, der som undtagelser kræver retfærdiggørelse. Det skal de, fordi alternativet ville være absurd: Mennesker kan gøre uendeligt mange forskellige ting, som selv ikke den mest avancerede menneskelige eller kunstige intelligens vil kunne gennemskue alle tænkelige omstændigheder eller konsekvenser af. Det vil f.eks. være absurd at have den præmis, at det er den anklagede, som skal bevise, at vedkommende er uskyldig, al den stund at det ofte vil være umuligt at bevise uskyld. Det vil også ofte være umuligt f.eks. at bevise, at dét, man hævder som ens ejendom, ikke kunne tilhøre en anden, eller ville kunne bruges bedre af en anden, osv. Heraf følger som naturlige formodninger f.eks. principper som: At man er uskyldig — medmindre det kan bevises, at man er skyldig (retssikkerhed). At ens ejendom tilhører én — medmindre det kan påvises, at man er kommet uberettiget til den (privat ejendomsret). Osv., osv.² At anlægge den omvendte

¹ Se f.eks. Jasay (2002, 150ff), Jasay (2005, 572ff).

Se også f.eks. Kurrild-Klitgaard (2012).

² For et lidt beslægtet argument mht. den grundlæggende ret til privat ejendom og absurditeten i at

præmis — f.eks. at noget kun er tilladt, hvis det ikke kan bevises at være skadeligt — vil næsten uvilkårligt betyde et totalitært system, eller i hvert fald et totalitært udgangspunkt.

Samme logik kan bruges om ytringsfriheden specifikt. En grund til, at vi bør anerkende ytringsfrihed som et naturligt udgangspunkt — og hvis eventuelle begrænsninger altid er dem, der skal retfærdiggøres — er, at alternativet forekommer et sted mellem absurd og praktisk umuligt. Det gælder især, hvis man anlægger meget brede og subjektive kriterier for, hvornår noget påvirker andre negativt. Et system, hvor det som udgangspunkt ikke er frit at ytre sig, men hvor der skal spørges om lov til at tale og skrive, vil i praksis være en umulighed. En påstand om, at ytringer kun kan tillades og være straffri, hvis det kan bevises, at de ikke i en meningsfuld forstand er skadelige, ville lægge en helt urimelig byrde på alle, som ville måtte ønske at ytre sig og ville i praksis betyde en slags obligatorisk forhåndscensur.

Så indskrænkninger i ytringsfriheden bør kun kunne forekomme, hvis der er tungtvejende argumenter for, at fraværet på indskrænkninger vil kunne være den direkte årsag til meget alvorlige, negative konsekvenser. Kan den nye blasfemilov klare den tærskel? Næppe — herom nedenfor.

Men dertil kommer, at ytringsfriheden også er en af de få, klassiske rettigheder, der er, hvad filosoffer på engelsk kalder ”compossible”: D.v.s., at den enes ret kan eksistere uden at den automatisk konflikter med en andens rettigheder. Min frihed til at ytre noget, uden, at statsmagten censurerer det, går ikke ud over en andens frihed til at ytre det stik modsatte. At rettigheder skal være ”compossible” er et simpelt krav, som mange andre postulerede rettigheder imidlertid ikke kan leve op til, hverken logisk eller i praksis, hvorved mange af dem i virkeligheden bliver meningsløse. Det gælder f.eks. de fleste, såkaldte ”positive” rettigheder eller velfærdsrettigheder (jf. f.eks. Berlin (1969)). Men det ville også gælde en ”positiv” ret til at kunne leve uden at føle sig ”krænket” af andre — herom nedenfor.

hævde kollektiv ejendomsret som udgangspunkt, se f.eks. Sadowsky (1974) og Rothbard (1982).

Ytringsfrihedens konsekvenser

Der er også andre, mere pragmatiske og konsekventialistiske argumenter for ytringsfriheden: En solid ytringsfrihed og en fri samfundsdebat går som regel hånd i hånd med de fleste andre ting, de fleste af os synes godt om. Begge dele fremmer pluralisme, tolerance og kritik af magthavere og er dermed i sidste ende med til at gøre samfund rigere og friere. Forskere, som har studeret ytringsfrihed ved hjælp af data fra mange lande, har fastslået, at denne typisk går hånd i hånd med de fleste ting, som mennesker som regel værdsætter: Velstand, økonomisk vækst, økonomisk frihed, trosfrihed, tolerance, demokrati, retssamfund, o.s.v.³

At to ting går hånd i hånd, positivt eller negativt, er som bekendt ikke nødvendigvis ensbetydende med, at det ene medfører det andet. Begge dele kan have en fælles bagvedliggende årsag — eller skyldes noget helt tilfældigt. Men er man i tvivl om, at der er en positiv sammenhæng mellem, hvor frit man kan ytre sig i et samfund, og hvilke gode ting, der i øvrigt ellers karakteriserer det, kan man blot se på de regimer, som det seneste århundrede tid har været utiltalende af alle andre mulige årsager: Hitlers Tyskland, Mussolinis Italien, Francos Spanien, Stalins Sovjetunionen, Maos Kina, Pol Pots Cambodja, Ceausescus Rumænien, Honeckers DDR, Hoxhas Albanien, Bothas Sydafrika, Khameneis Iran, Assads Syrien, Castros Cuba, Chavez' og Maduros Venezuela, Kim-familiens Nordkorea, o.s.v., o.s.v. Alle har de været kendetegnet ved at have mindsket ytringsfriheden eller opretholdt allerede eksisterende drakoniske indgreb. Næppe nogen af dem ville have kunnet overleve så længe, hvis der havde været en udstrakt ytringsfrihed.

Man kan omvendt betragte de lande, hvor man siden Anden Verdenskrig generelt har haft fred og størst frihed og velstand: Dét Vesten, hvortil millioner af mennesker søger hvert eneste år, legalt eller sågar illegalt, og hvor ytringsfrihed siden Oplysningstiden har været en af grundstenene.

At der skulle kunne være sådanne fundamentale, positive sammenhænge mellem friheden til at ytre sig og alt muligt andet godt er

³ Se f.eks. Roll & Talbott (2003), Fabro & Aixalá (2012), Lawson & Clark (2010), Devereaux (2017).

i grunden slet ikke så mærkeligt. Det er svært at forestille sig f.eks. politisk frihed, religiøs frihed eller økonomisk frihed, hvis man ikke samtidig har retten til at ytre sig — og herunder også at sige eller skrive ting, nogle ikke kan lide.

Der er, med andre ord, grunde nok til, at et samfund skal værdsætte ikke blot menneskers fundamentale ret til ikke at blive underkastet censur eller straf af statsmagten på grund af deres synspunkter eller ytringer, men også de andre ting, der hører med til en fri debat. En samfundsdebat, hvor kun de på forhånd accepterede synspunkter må ytres eller ikke kan ytres uden risiko for straf, er ikke en debat, men et skuespil, hvor skuespillere leverer forfatterens prædefinerede udsagn.

Ytringsfrihed som opdagelsesproces

Det kan derfor være, at vi skal minde os selv om, at der faktisk er gode ting ved en fri og pluralistisk debat, der har plads til selv uspiselige holdninger — udover at det er en fundamental menneskerettighed og en, der synes at gå naturligt hånd i hånd med andre positive fænomener.

En af idéhistoriens største profiler, den liberale John Stuart Mill (1806-1873), sammenfattede i *Om Friheden*, Mill (1859) fire grunde til, at en fri og åben samfundsdebat er en god ting. Den helt grundlæggende er dét, filosoffer vil kalde epistemisk: Vi kan som mennesker simpelthen ikke vide med absolut sikkerhed, om de udsagn, andre vil komme med, er sande eller forkerte, eller hvilken værdi de har. At antage, at vi ved, hvad de vil ytre, og hvad værdien af deres udsagn måtte være, er at antage, at vi selv er alvidende og ufejlbarlige — og det er vi ikke. Derfor bør grundpræmissen være, at folk skal kunne ytre selv de mest uspiselige holdninger. Det er et ræsonnement meget tæt på det, der her ovenfor er kaldt "frihedens formodning".

Mills anden grund er, at selv hvis de udsagn, man ikke kan lide, indeholder overordnede eller specifikke fejl, så er det dog også muligt, at de indeholder elementer, der er sande eller værd at høre på. Kun når modsatrettede synspunkter mødes gennem argumentation og brydes, vil man kunne nå frem til en dybere viden.

Mills tredje grund er, at selve de holdninger, man forfægter som opposition til dét, man ikke bryder sig om, har brug for at blive udfordret og afprøvet. Hvis holdninger får lov til at stå alene, blot fordi modstanderne ikke kommer til orde, så er accepten af dem ikke båret af fornuft, men af fordomme og som værende dogmer.

Den fjerde og sidste grund, Mill gav, var tæt forbundet: At når først et synspunkt bliver til et dogme, der ikke kan eller må udfordres, stivner det og risikerer lettere at blive kastet til side.

På den måde kan man reelt se ”ytringernes marked” som en slags opdagelsesproces — præcis på samme måde, som Hayek har set traditionelle, kompetitive markeder, Hayek (2002). En arena, hvor subjektive værdier udveksles, og hvor man dermed kollektivt — uden at nogle vil det — får frasorteret de dårlige produkter og fremmet de gode. Eller i hvert fald får et bedre resultat end nogen central planlægger ville kunne kalkulere sig frem til, at man ville få gennem statslig styring, jf. Mises (1990).

Dårlige argumenter for at indskrænke ytringsfriheden

De forudgående argumenter dikterer, som sagt, at det er indgreb i borgernes friheder — herunder ytringsfriheden — der må være undtagelserne og om nødvendigt skal retfærdiggøres med tungtvejende argumenter.

Men forsvarerne for SVM-regeringens plan om at indskrænke ytringsfriheden kom imidlertid primært med ganske dårlige argumenter. Selv landets statsminister og tænksomme personer som juraprofessor Ditlev Tamm, selverklærede liberale profiler som Jan E. Jørgensen og Søren Pind, samt forfatteren Jens Christian Grøndahl har excelleret i nogle af de dårligste, der længe er set i dansk politisk debat. I det følgende kommer en hurtig opsummering af nogle af de mest hyppigt fremførte og med tilknyttede kommentarer.

”At brænde bøger tjener ikke noget formål og er ’meningsløst’.” At en handling af nogle vurderes som meningsløs er ikke det samme som, at den ikke har en mening. Meget kan man sige om Rasmus Paludan, men ikke at der ikke er mening med galskaben. Det kan være én, man

er uenig i form eller indhold af, men meningsløs er den på ingen måde. I øvrigt begår vi alle hver eneste dag et hav af ting, der forekommer meningsløse for andre: Nogle beder til en gud tre gange om dagen eller bærer en medaljon med en helgens billede om halsen, mens andre tænker overdrevet meget på klimaet eller Romerriget. Det er ikke handlinger, som vi derfor først skal have tilladelse til eller straffes for at gøre. Friheden er ikke frihed, hvis den forudsætter, at andre først skal give deres samtykke til formålet.

”At et forbud ikke er en begrænsning, fordi afbrænding slet ikke er en ytring.” I så fald må man ligeledes konkludere, at det så heller ikke var politiske ytringer, da rødstrømperne brændte deres BH’er, eller da Vietnamkrigsmodstandere brændte deres indkaldelsespapirer, eller da ungarere i 1956 brændte bøger af Marx og Lenin. Men naturligvis er en handling en ytring, hvis den har et klart og erklæret formål. Derfor har domstole i flere lande da også konkluderet, at f.eks. det at brænde et flag som en protest bør falde ind under ytringsfriheden. SVM-regeringens egne embedsmænd i Justitsministeriet var da også lynhurtige til at trække gulvtæppet væk under statsministeren, da de i bemærkningerne til lovforslaget gjorde det klart, at politiske happening som f.eks. afbrændinger faktisk kan være ytringer.

”At et forbud imod bogafbrænding kun er en ’lillebitte’ indskrænkning af ytringsfriheden.” Men at noget kun er et lille indgreb eller en beskeden stramning er ikke i sig selv et argument for, at det er det rette at gøre. Som bekendt var det også et enkelt strå, der knækkede kamelens ryg. Snarere kunne argumentet med tilsvarende ret vendes om og bruges til at argumentere for, at man burde lempe allerede eksisterende begrænsninger af ytringsfriheden.

”At bogafbrænding nærmest allerede er forbudt, fordi det er forbudt at forhåne fremmede flag.” Men den relevante paragraf i den danske straffelov er ikke blevet anvendt i næsten 100 år. Tværtimod er israelske, amerikanske, franske og tyske flag blevet brændt af jævnlige og ikke retsforfulgt, fordi den generelle vurdering hos politi og anklagemyndighed har været, at, ja, det faktisk ville være et indgreb i ytringsfriheden.

"At det at brænde bøger er 'hærværk' og i sig selv et indgreb i ytringsfriheden og derfor bør være forbudt." Men hvis frihed krænkes af, at Koranen afbrændes: Muhammeds? Allahs? I hvert fald ikke den muslim, der måtte føle sine følelser gået for nær; vedkommende ejer ikke andres bøger, og afbrænding af en helt anden bog, begrænser ikke hans frihed til at nyde sin egen koran. Pointen er vel også, at de fleste forfattere netop har kunnet ytre sig frit — og så den åbenlyse krølle på halen, at forfatteren nok har ophavsret til en bogs tekst men ikke ejer selve den fysiske bog, som han som regel har taget sig betalt for at sælge.

"At brænde bøger af er dårlig opførsel". Men god opførsel er en ret subjektiv størrelse, som få vil være enige om, når man dykker ned i detaljerne. Men det er også langt fra tilstrækkeligt: Der er mange handlinger, som mange eller sågar de fleste vil sige udgør "dårlig opførsel", men som ikke automatisk bør føre til straf fra statens side: At lyve for sine forældre, at være sin kæreste utro, eller at gå med beskidte tæer og sandaler i offentlighed. Skal alt, hvad nogle mener er "dårlig opførsel", være ulovlig, ender man i en totalitær stat.

"At bogafbrænding minder om nazisterne." Man sammenligner altså dét, at en privat borger brænder vedkommendes egne bøger af med dengang, da et totalitært politisk regime sendte bevæbnede bøller ud for at beslaglægge modstanderes bøger fra biblioteker for derefter brænde dem af på statens vegne? Det er næppe et argument, man kan tage seriøst.

"At ytringsfriheden ikke er absolut." Men ingen ved deres fulde fem vil hævde, at ytringsfriheden juridisk set er "absolut" — og bortset fra nogle ganske få anarkister vil ikke mange hævde, at den altid og helt bør være det. Men at ytringsfriheden allerede er begrænset på nogle områder, er heller ikke i sig selv et meningsfuldt argument for, at den skal være det på flere. Den store forskel er desuden, at langt de fleste eksisterende begrænsninger omhandler "objektivt" konstaterbare eller direkte negative konsekvenser for andre. Her er der tilsyneladende alene tale om at beskytte subjektive følelser eller ikke at provokere reaktioner fra dem, der måtte føle sig "krænket".

"At 'hellige skrifter' skal beskyttes". Men

hvorfor egentlig det? Mange har lige så stærke følelser for politisk-ideologiske værker. Både Maos millioner af rødgardister og millioner af ofre havde stærke følelser for Maos "Den Lille Røde". Andre har det for skønlitterære værker — som illustreret af polemik om forfattere fra Ayn Rand over Salman Rushdie til J.K. Rowling. Og hvem definerer, hvilke skrifter der er hellige og hvordan?

"At bogafbrænding udgør en trussel mod Danmark". Her sammenblander man den rimeligvis for mange irriterende Rasmus Paludan med de fanatikere, der har truet ham, vilkårlige danskere og danske virksomheder med vold og sanktioner. Men det er jo ikke Paludan og sympatisører, som truer med vold. Truslen vil derimod være væk, så snart nogle mennesker ikke mener, at deres religiøse følelser skal trumfe alt og kan retfærdiggøre vold. Men pointen er naturligvis, at det er lettere at begrænse danskernes ytringsfrihed end at slå mod tre snese lande, et utal af terrorister og millioner af feta-spisere. SVM-regeringens indskrænkning af ytringsfriheden handler om dét — og opportunisme og egen afmagt. Det skulle man så bare være ærlig om.

"At man ikke må krænke andres følelser." Faktum er, at alle kan føle sig "krænket" over et eller andet — og hvad som helst vil altid kunne være noget, som en eller anden vil kunne føle sig krænket over. Hvis nogen kan føle sig krænket over f.eks. Rasmus Paludans kritik af islam, ja, så er der andre, der kan føle sig krænket over socialisters tirader mod landbrug, selvstændige erhvervsdrivende og folk, der tjener over gennemsnittet. Endnu andre kan føle sig krænket over, at nogle tror på én gud, andre på en anden gud, og endnu andre over, at der er nogen, som slet ikke tror.

Men at føle sig "krænket" på deres følelser er, først som sidst, alene en subjektiv følelse, der er kategorisk væsensforskellig fra en geværkugle i hovedet, en knippel i maven eller et afbrændt hus. Det øjeblik, hvor man giver den, der føler sig "krænket", vetoretten overfor, hvad der må ytres, vender man reelt bevisbyrden om, så det er retten til at ytre sig, der skal retfærdiggøres. Medmindre man vil være villig til at censurere alt, der tænkeligt kan krænke nogen — og så får man som antydnet travlt —

bliver det uvilkårligt til et spørgsmål om, hvis (subjektive) ”krænkelser”, der skal tælle mere end andres. Den slags kan i sagens natur ikke nedfældes i lov — og dermed bliver det en end-og enorm magt at tillægge embedsmænd og domstole, og uden tvivl med stor vilkårlighed til følge.

At forbyde ytringer blot fordi de støder andre er på den måde en meget usikker vej for et civiliseret samfund. Langt bedre er det, at man som mennesker og samfund praktiserer det moralske princip, der i århundreder er blevet kaldt ”sølvreglen”: Gør ikke mod andre, hvad du ikke ønsker, de skal gøre mod dig. Så hvis man ikke ønsker, at andre taler grimt om og til en selv, bør man selv lade være med at tale grimt — og ønsker man ikke, at andre skal begrænse ens frihed til at tænke, tro og ytre sig, bør man selv lade være med at begrænse andres tilsvarende frihed.

Faren for den politiske glidebane

Bortset fra de tungtvejende logiske, moralske og konsekventalistiske argumenter for ytringsfrihed, og bortset fra de ringe argumenter for at begrænse samme, er der et andet hensyn, som alle, der værdsætter grundlæggende friheder, bør have in mente. Det er det såkaldte ”glidebane”-argument: At man skal passe på med at indskrænke borgernes frihed på et område, fordi det let kan føre til mere vidtgående indgreb senere. Et argument som liberale koryfæer som Ludwig von Mises (1881-1973) og F.A. von Hayek fremførte i deres advarsler om, at indgreb vil kunne føre til nye indgreb og dermed i sidste ende være en vej til trældom.⁴

Men advarslen om at den nye blasfemilov ville kunne være begyndelsen på en glidebane er kommet fra et politisk meget bredt felt af kritikere: Chefredaktører og lederskribenter fra stort set alle aviser, samt historikere, jurister, politologer, kunstnere og debattører. Det har en del af regeringens støtter til gengæld afvist — inklusive statsministerens ovennævnte, bredt latterliggjorte ræsonnement om, at der ikke kan være tale om en glidebane for ytringsfriheden, fordi der slet ikke er tale om ytringer. Justitsministeren Peter Hummelgaards ind-

vending var den mindre sofistikerede, at det — risikoen for en glidebane — ”anerkender” han simpelthen ikke som et problem.

Men den politiske og moralske glidebane er reel. For det første er det velkendt, at har mennesker først en gang overskredet en grænse, er det rent psykologisk givetvis lettere for dem at overskride den igen — eller overskride den mere. Det er lettere for den nye ryger at tage cigaret nr. 2, end det var at tage nr. 1. Det er lettere for seriemorderen at myrde nr. 2, end det var at myrde nr. 1.

For det andet bliver fortidens handlinger også uvilkårligt brugt som begrundelser for fremtidens. Meget få af dem, der støttede de første moderate forslag om indførelse af sikkerhedsseler i 1970’erne, havde formodentlig ventet, at det i løbet af få år ville blive lovpligtigt for alle passagerer. Eller at de lovpligtige sikkerhedsseler et par generationer senere ville blive brugt som argument for lovpligtige cykelhelme, air-bags, o.s.v. Har man først købt den første præmis (at folk skal beskyttes mod egen dumhed), bliver det svært at argumentere imod at pakke dem ind i vat.

En tredje faktor er, hvad man kan kalde status quo-tyranniet.⁵ Det er erfaringsmæssigt sværere at afskaffe en lov end at indføre en ny.

Derfor er politik og historien også fyldt med eksempler på farlige glidebaner. Når først en upopulær skat eller afgift er indført, er den svær at komme af med og, alt andet lige, lettere at hæve eller øge end den var at indføre. Den nye ”top-topskat”, som ikke vil give nævneværdigt flere penge i statskassen men til gengæld mindske arbejdsudbud, er et illustrativt eksempel.

Man så også under corona-pandemien, hvor hurtigt mennesker vænnede sig til ganske drakoniske indgreb i deres liv. Da borgerne først havde fået pålæg om at holde afstand til hinanden, var der få københavnere, der protesterede over, at man pludselig kun måtte motionsløbe den ene vej rundt om Søerne og slet ikke løbe i Frederiksberg Have — selv når der ikke var spor evidens for, at forbuddene ville betyde noget som helst i praksis.

Man har også set glidebanen i totalitære

regimer. Havde tyskerne vidst, hvad nazisterne med tiden ville gøre imod jøderne, tyskerne selv eller resten af Europa, havde de næppe stemt så overvældende på NSDAP i 1933. Men med den konstante eskalation, måned for måned, over en årrække blev det til en del af hverdagslivet, indtil den dag udryddelseslejre og totalrig var hverdag.

Glidebanens farlighed ses da også med al tydelighed allerede i forslaget om stramning af ytringsfriheden. Dels begyndte forslaget i sommeren 2023 som et argument om, at koranafbrændinger foran ambassader var et problem, som man ville løse med et ”meget, meget lille” indgreb — en rent ”kirurgisk” ”nålestikoperation”. Men da jurister og politikere den næste måned havde haft fingrene nede i dejen, fremstod de kirurgiske redskaber som havende været en forhammer, en motorsav og en buskrydder og udført af en enøjet person. Det fremsatte lovforslag endte således med at gå langt, langt videre: Rækkevidden blev udstrakt til ”utilbørlig” behandling af religiøse symboler i almindelighed — eller genstande der blot kan minde om sådanne. Konsekvensen blev et lovforslag, der var så langt mere vidtgående end den gamle, afskaffede blasfemilov, at myndighederne enten vil kunne komme til at skulle gribe ind overfor kunstnere og ganske ordinære politiske protester — eller håndhæve loven helt arbitrært.

Dels ses adfærdsændringen allerede andre steder. Som debattøren Eva Gregersen har påpeget, har regeringen også afvist at føje Muhammedkrisen til folkeskolens historiekanon med henvisning til præcis samme ræsonnement: At man ikke bør støde de samme muslimske lande, som regeringen senere lod diktere et dansk forbud. Man har med andre ord underordnet ikke bare forsamlings- og ytringsfriheden men også uddannelsespolitikken, hvad en række af verdens mest autoritære regimer tænkes at kunne ønske. Det næste område bliver uvilkårligt endnu lettere. Når nominelt borgerligt-liberale politikere på den måde sælger ud af egne principper, er de med til at udhule grundlaget for egen værdipolitik, således som man også så det i meget af Fogh-årene, jf. Kurrild-Klitgaard (2011).

Det havde en klog politiker noget at sige

om i 2020: ”Jeg fordømmer ethvert forsøg på at sætte religiøse regler over dansk lovgivning. Vi risikerer at komme ind på en glidebane, hvis vi lader ekstremister diktere, hvad man må og ikke må. Og den glidebane skal vi aldrig nærme os i det danske samfund”.

Den mand var Jakob Ellemann, som nu mener det principielt stik modsatte. Som sådan er det desværre endnu et eksempel på, at turen ned af den berømte glidebane, som regel ender et andet sted, end den begyndte.

Litteratur

- Berlin, Isaiah (1969): ”Two concepts of liberty” s. 118–172 i Isaiah Berlin (red.): *Four essays on liberty*. Oxford: Oxford University Press.
- Devereaux, James (2017): ”Free speech leads to tolerance and prosperity.” *Foundation for Economic Education*. <https://fee.org/articles/free-speech-leads-to-tolerance-and-prosperity/>.
- Fabro, Gema & José Aixelá (2012): ”Direct and indirect effects of economic and political freedom on economic growth.” *Journal of Economic Issues* 46, 1059–1080.
- Friedman, Milton & Rose D. Friedman (1984): *Tyranny of the status quo*. San Diego: Harcourt Brace Jovanovich.
- Hayek, Friedrich August von (1944): *The road to serfdom*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Hayek, Friedrich August von (2002): ”Competition as a discovery procedure” *Quarterly Journal of Austrian Economics* 5, 9–23.
- Jasay, Anthony de (2002): *Justice and its surroundings*. Indianapolis: Liberty Fund.
- Jasay, Anthony de (2005): ”Freedom from a mainly logical perspective.” *Philosophy* 80, 565–584.
- Kurrild-Klitgaard, Peter, red. (2006): *The dynamics of intervention: Regulation and redistribution in the mixed economy*. Amsterdam: Elsevier.
- Kurrild-Klitgaard, Peter (2011): ”Kontraktpolitik, kulturkamp og ideologi 2001-2011.” *Økonomi & Politik* 84, 47–62.
- Kurrild-Klitgaard, Peter (2012): ”Frihed mellem fornuft og skepsis.” *Kritik* 31–39.

- Kurrild-Klitgaard, Peter (2015): "Status quo tyranniet." *Berlingske*, 17 august 2015, s. 20. 1982.
- Kurrild-Klitgaard, Peter (2019): "Ytringsfrihed er både nyttig og rigtig." *Berlingske*, 22 april 2019, s. 23.
- Kurrild-Klitgaard, Peter (2020a): *Demokrati i totalstaten*. København: Forlaget Center for Politiske Studier.
- Kurrild-Klitgaard, Peter (2020b): "Ytringsfrihed er mere end en rettighed." *Berlingske*, 27 juli 2020, s. 19.
- Kurrild-Klitgaard, Peter (2023a): "Den autoritære midte." *Berlingske*, 7 august 2023, s. 25.
- Kurrild-Klitgaard, Peter (2023b): "Ti dårlige argumenter for at indskrænke ytringsfriheden." *Berlingske*, 21 august 2023, s. 25.
- Lawson, Robert A. & J. R. Clark (2010): "Examining the Hayek–Friedman hypothesis on economic and political freedom." *Journal of Economic Behavior & Organization* 74, 230–239.
- Mill, John Stuart (1974): *On liberty*, s. 126–250 i Mary Warnock (red.): *Utilitarianism, On liberty, Essay on Bentham, together with selected writings of Jeremy Bentham and John Austin*. New York: Meridian.
- Mises, Ludwig von (1990): "Economic calculation in the socialist commonwealth." Auburn: Ludwig von Mises Institute.
- Mises, Ludwig von (1998): *Interventionism: An economic analysis*. Irvington-on-Hudson: Foundation for Economic Education.
- Roll, Richard & John Talbott (2003): "Political freedom, economic liberty, and prosperity." *Journal of Democracy* 14, 75–89.
- Rothbard, Murray N. (1982): *The ethics of liberty*. Atlantic Highlands: Humanities Press.
- Sadowsky, James A. (1974): "Private property and collective ownership" s. 83–100 i Samuel Blumenfeld (red.): *Property in a humane economy*. LaSalle: Open Court.
- Smith, Adam (1759): *The Theory of Moral Sentiments*. The Glasgow Edition of the Works and Correspondence of Adam Smith Vol. I. Edited by D.D. Raphael and A.L. Macfie. Liberty Fund,

Adam Smith Prisen 2023

Madsen Pirie fra Adam Smith Institute i London

Selskabet Libertas har siden 1988 uddelt Den Danske Adam Smith Pris.

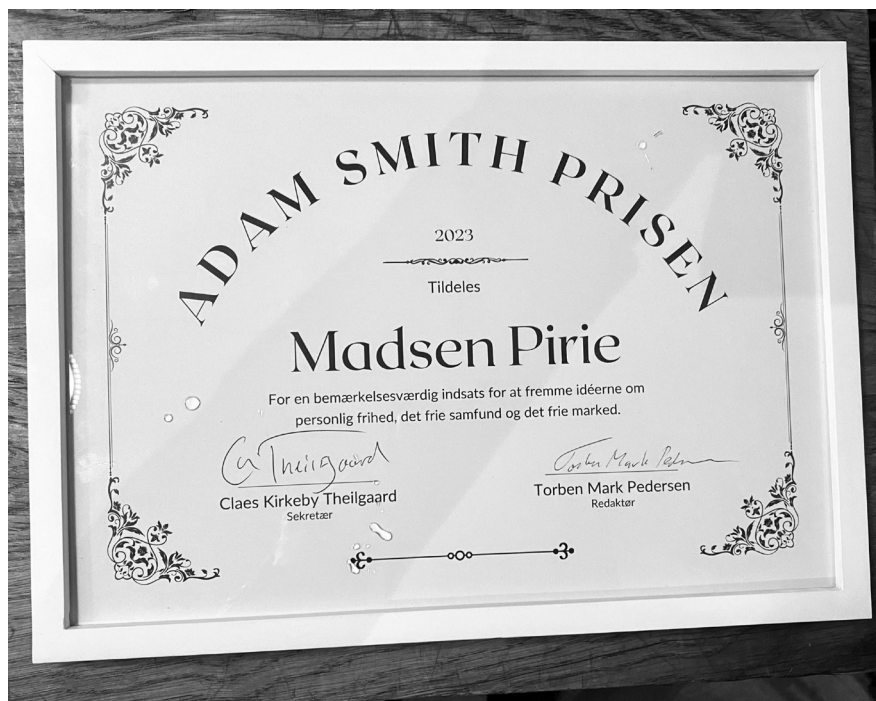
Prisen uddeles til en dansker eller udlænding, der i tale, skrift eller handling har gjort en bemærkelsesværdig indsats for at fremme idéerne om personlig frihed, det frie samfund og det frie marked.

I år hædrede Libertas Madsen Pirie (f. 1940) fra Adam Smith Institute i London med Adam Smith Prisen. Madsen Pirie er en af stifterne af Adam Smith Institute sammen med bl.a. Eamonn Butler, og Madsen Pirie har siden været leder af Adam Smith Institute.

Adam Smith Prisen uddeles traditionelt på eller omkring tidspunktet for Adam Smiths (1723-1790) dåbsdato den 5. juni, idet Smiths præcise fødselsdato er ukendt, og i år blev Adam Smith prisen uddelt den 12. juni i forbindelse med Adam Smith middagen, der i år af hensyn til Madsen Pories rejseplaner blev afholdt som en frokost.

Det har desværre ikke været muligt at bringe motivationstalen i dette nummer, men vi bringer på de følgende sider nogle billeder fra prisoverrækkelsen.

Boganmeldelse

Eva Selsing og Rune Selsing: Den borgerlige orden. Om angrebet på det almindelige menneske

Torben Mark Pedersen

Det almindelige menneske er under angreb og har været det i årtier. Uden at vide det.

Således indledes *Den borgerlige orden*, og ærinde med bogen er at sandsynliggøre, at det skyldes den indflydelse, som nogle af de vigtigste filosoffer i det 20. århundrede har haft. De overvejende tyske og franske filosoffer har erklæret krig mod den borgerlige orden, men da borgerlige intellektuelle ofte har negligeret kontinental filosofi, og da man ikke kan forsvare sig, hvis man ikke erkender, at man er under angreb, befinder vi os i en krise.

Bogens grundpræmis er, at det er ideer, der bestemmer verdens gang, s. 14, 25, og forfatterens ærinde er at undersøge de mest toneangivende moralske idéers filosofiske udspring – de idéer, som de samlet kalder ”hadets filosofi”. Det er en god betegnelse, og det kunne passende have været titlen på bogen. Det er også en grundtanke i bogen, at ”de religiøse idéer er de vigtigste. At de er fundamentet eller ”idétapet”, som alle andre idéer bygger på,” side 27. Derfor får sekulariseringen og den manglende gudstro en så opløsende effekt, og ”vores bog handler i et vist omfang om, hvad den manglende tro på Gud har medført,” og om alternativet, for ”Hadets filosofi er et forsøg på at gentænke vores samfund uden kristendom,” s. 31.

Sigtet med bogen er således bredere end blot at gøre op med identitetspolitik i dens forskellige afskygninger, for de omtalte opgør med al moral, med sandheden, med videnskaben og med det borgerlige liv opstod længe før, moderne identitetspolitik blev en sag. Identitetspolitikken kan imidlertid ses som en (fore-

løbig) kulmination på indflydelsen fra hadets filosofi.

Det er et vigtigt projekt, Eva og Rune Selsing har kastet sig ud i, og der findes ikke tilsvarende bøger på dansk. Alle borgerlige burde sætte sig ind i disse idéer, der ifølge forfatterne er en hovedforklaring på angrebet på den borgerlige orden og det borgerlige menneske, og det er nødvendigt at forstå, hvilke ideer, der står bag de samfundsomstyrtende tendenser, hvis man skal kunne forsvare sig imod dem.

Forfatterne, Eva og Rune Selsing, kræver næppe nogen præsentation. Det intellektuelle power-par er begge cand. mag. i filosofi, og Rune er ydermere cand. polit. Begge har gjort sig bemærket i den offentlige debat som uforfærdede, konservative kritikere af tidsånden. Begge er tidligere liberale, Rune Selsing har været redaktør af *LIBERTAS*, hvori han anmeldte Jonathan Israels *A revolution of the mind* i nr. 48, og Eva Selsing har skrevet om Heidegger i *LIBERTAS* nr. 48 og om Adam Smith i nr. 49 samt anmeldt bøger i nr. 47.

Den borgerlige orden består af fire dele. Den første del er idehistorisk og gennemgår de filosoffer, der står bag hadets filosofi. I anden del dokumenteres det, hvordan hadets filosofi har haft en afgørende indflydelse på kunsten i det 20. århundrede, og i tredje del redegøres der for konsekvenserne for det levede liv. Fjerde del anviser veje tilbage mod en borgerlig livsform for den enkelte.

Det begynder med Nietzsche

Den idehistorisk gennemgang af det 20. århundredes vigtigste tysk-franske filosoffer,

der har skabt ”hadets filosofi”, er aldeles fremragende. Det er filosofiformidling, når det er bedst. Og selv om de omtalte filosoffer er svært tilgængelige, og ofte kryptiske grænsende til det uforståelige, er det imponerende så pædagogisk, forfatterne får uddraget de centrale ideer hos Nietzsche, Heidegger, Sartre m.fl., så selv ikke-filosofisk skolede får bibragt en forståelse af, hvordan deres tanker har bidraget til hadets filosofi. Forfatterne har et stort overblik over kontinental filosofi, og litteraturlisten og noteapparatet afslører en enorm belæsthed – og så det vist endda overvejende kun primærlitteraturen, de henviser til.

Hadets første og vigtigste filosof er Friedrich Nietzsche, der proklamerede, at Gud er død, forstået på den måde, at den kristne verdensopfattelse, moral og dyder er svækkede og ikke længere gyldige. For Nietzsche findes der ikke længere noget godt eller ondt, der er ingen moral. Alt er tilladt, og der findes kun viljen til magt.

Det er med Nietzsche, at hadet til det almindelige menneske med dets normalitet og slavemoral begynder, og Nietzsche indvarsler et nyt menneskesyn og et nyt menneske, det autentiske menneske, der frigør sig fra alle overleverede normer og moralbegreber. Overmennesket forstår, at der ikke er andre værdier end dem, som overmennesket selv vælger, at der skal være.

Heidegger

Martin Heidegger omtales som den betydeligste filosof i det 20. århundrede, og hos ham findes det andet store brud med traditionel, vestlig tænkning. Hvor Nietzsche smadrede den kristne moral, gør Heidegger op med forestillingen om, at subjekter erkender en objektiv verden, så der er tale om et opgør med det traditionelle vestlige sandhedsbegreb og videnskabsideal. For Heidegger findes der ikke nogen objektiv sandhed, og ingen objektiv virkelighed ud over det, mennesker har skabt. Mennesket har skabt sandhederne, og når ”woke” aktivister i dag hævder, at sandheden er subjektiv og taler om ”min sandhed”, så går idéen tilbage til Heidegger – ad krogede veje.

Det er umuligt at overvurdere de samfundsødelæggende konsekvenser af den tanke, for

hvis vi helt opgiver ideen om, at der findes en objektiv virkelighed, og at der findes noget, der er sandt og falsk, så forsvinder ethvert grundlag for en fælles virkelighed, og verden bliver fragmenteret, uforståelig, kaotisk og utilregnelig, s. 55.

Lang tid før identitetspolitikken fik især Nietzsches og i mindre grad Heideggers tanker helt anderledes ødelæggende virkninger, idet de med deres forkastelse af al moral, objektiv sandhed og menneskelig værdighed blev en inspiration for de totalitære og voldsparate ideologier, fascismen og nazismen. Heidegger blev selv en overbevist nazist.

Det autentiske menneske

Det er også fra Heidegger, at idéen om det autentiske menneske stammer. Heidegger gør op med det ordinære liv, som de fleste af os lever. Vores småborgerlige liv er noget, vi er født ind i, det er ikke noget, vi har valgt. Og heraf følger to ting. For det første er der en form for usynlig social magt eller strukturer, der undertrykker os og holder os nede, når vi bare følger strømmen som flokdyr. Et tema, der videreudvikles af Foucault. For det andet er der det eksistentialistiske spor: Vi kan kun leve et egentligt eller autentisk liv ved at bryde med de kulturelle og traditionsbaserede lænker, der holder os fanget. Denne frigørelse fra det ordinære liv er et eksistentielt valg.

Sartres antiborgerlige eksistentialisme

Sartre var elev af Heidegger, og med ham populariseres den antiborgerlige, ateistiske eksistentialisme. Der findes ingen gud, ingen moral, mennesket skaber selv sine værdier og er selv ansvarligt for sine valg og for at vælge sin egen mening med livet. Hvor Heidegger mente, at vi ikke kan frigøre os fra vores baggrund, er mennesket hos Sartre dømt til at være frit, hvilket også betyder, at det kan gøre, hvad det vil. Det autentiske menneske vælger selv, det må realisere sig selv.

Med Sartre fik frigørelses- og selvrealiseringstanken sin masseudbredelse, og den forstærkede den totale værdi- og normopløsning fra Nietzsche og Heidegger og førte til en ekstrem optagethed af det enkelte menneskes subjektive værdier, sandheder og valg i livet.

Simone de Beauvoir

Sartres livsledsagerske, Simone de Beauvoir, indvarsler med *Det andet køn* den antiliberal feminisme, der er kendetegnet ved dens had til den borgerlige orden, og her introduceres køn som en social konstruktion: "man fødes ikke som kvinde – man bliver det."

Kapitlet bærer overskriften "Kvinder, der hader kvinder", og det vil måske overraske en del feminister, at Beauvoir skulle hade kvinder, men hun nedgør familien og al kvindeligt, og den barnløse Beauvoir afskriver moderrollen som uden værdighed og selvstændighed, moderkærlighed findes ikke, børn er perverse, og hun begejstres over Marx-Engels og Sovjetunionens løsning med samfundsmæssig opdragelse af børn. Beauvoir var selv en seksuel krænker, der blev fratrækket retten til at undervise i gymnasier pga. krænkelser mod mindreårige piger, som hun groomede til at have sex med Sartre og sig selv.

Ungdomsoprøret

Med ungdomsoprøret i 1968 opnåede alle venstreradikale ideer en enorm udbredelse. Sartre var allerede en intellektuel stjerne, men med ungdomsoprøret opnåede Herbert Marcuse, der var en del af Frankfurterskolen, det berømte rockstjernestatus. Marcuse populariserede Heideggers og Sartres idéer om det frigjorte, autentiske menneske, og med udgangspunkt i Marx, Freud og Heideggers frigørelsesfilosofi og eksistentialisme formulerede Marcuse en potent oprørsfilosofi, der kombinerede kommunistisk revolution, fri sex, stoffer og selvrealisering – en populær cocktail blandt unge med trang til oprør.

Ungdomsoprøret var den foreløbige kulmination på de venstreradikale idéer, hadets filosofi, der siden Nietzsche havde fået afgørende indflydelse på samfundet.

Foucault

Fra Heidegger stammede idéen om alles magt over hinanden via usynlige sociale strukturer, og Foucault populariserede Heideggers beskrivelse af den undertrykkende magt mellem mennesker. For Foucault er alt magt, men magten er usynlig, diffus men også allestedsværende. Magt udøves, men udøves ikke af

nogen. Den er strukturel og er udbredt i netværk mellem mennesker. Vi kan derfor aldrig undslippe den. Der vil altid være undertrykkelse og uretfærdighed, og samfundet vil altid være præget af konflikt. Den herskende magt er undertrykkende i dens forsøg på at ensrette os efter borgerlige normer og kapitalens behov, og målet er frigørelse fra de etablerede normer. Men selv hvis vi gør op med kapitalismen og det borgerlige liv, kan vi aldrig undslippe magten. Et noget deprimerende budskab.

Butler

Judith Butler er en radikal socialkonstruktivist og bannerfører for den såkaldte *queer-teori*, og hendes kønstænkning er stærkt inspireret af Foucault og Nietzsche. For Butler er køn en social konstruktion, og den vestlige kulturs opfattelse af, at der kun findes to køn, tjener ifølge Butler alene til at normalisere det heteroseksuelle liv og reproducere magten på de heteroseksuelles hænder, mens alle andre udgrænses og udskammes. Butler vil derfor omstyrte enhver forestilling om køn og seksualitet.

Identitetspolitik

Identitetspolitik er den foreløbige kulmination på hadets filosofi, s. 120. Den ser verden gennem Foucaultske briller og ser magt, undertrykkere og undertrykte overalt, og med intesektionalismen kan den enkelte samtidig tilhøre flere undertrykte grupper baseret på køn, hudfarve, seksualitet, m.v. Identitetspolitikken vil gøre op med alt bestående, både eksisterende samfundsinstitutioner og den enkeltes subjektive tanker om identitet. Det er et program, der vil føre til etnisk segregering (apartheid), had og splittelse langs alle tænkelige medfødte dimensioner, som ingen har valgt. Et samfund baseret på en grundlæggende lighed mellem mennesker og fælles værdier bliver en umulighed. Hadets filosofi er blevet til hadets politik.

Marx og alle de andre

Ovenstående ultrakorte referat af nogle af hovedpointerne i første del yder slet ikke *Den borgerlige orden* retfærdighed, og mange andre filosoffer nævnes og tages under kritisk behandling i bogen. Det er gjort meget overbevisende, men det kan undre, at traditio-

nen fra Marx og Engels og senere marxister, post-marxister, neo-marxister nok nævnes men i det store og hele negligeres. Angrebet på den borgerlige orden begyndte ellers for alvor med Marx og Engels, der bød alle opløsningstendenser velkommen, og Marx betragtede alle traditionsbaserede menneskelige relationer som illusioner. Marx ønskede at ophæve de nationale fællesskaber, religionens fællesskab, moralen, det naturlige forhold mellem mand og kvinde og familien. I Det Kommunistiske Partis Manifest skriver Marx og Engels, at familien skal afskaffes, og at opdragelsen af børn i hjemmet skal erstattes af samfundsopdragelse, og Engels uddyber det i sin bog om *Familiens oprindelse*. Opfattelsen af at samfundet er grundlæggende konfliktfyldt, stammer også fra Marx, og det samme gør identitetspolitikens idé om grupperettigheder. Marx afviste de universelle menneskerettigheder, og for Marx er det kun den undertrykte klasse, proletariatet, der reelt har nogen rettigheder. Marxister i det 20. århundrede droppede i mange tilfælde klassekampen og fokuserede i stedet på kulturkampen og på undertrykkelsen af minoriteter. Forfatterne nævner Marx og Frankfurterskolen og Sartres og Marcuses marxisme, og de

skriver retfærdighedsvis også, at "hadets filosofi" kun er en del af den filosofiske baggrund for de opløsningstendenser, de beskriver, men arven fra Marx og senere marxister undervurderes efter min mening.

Kulturrevolutionen

Anden del af bogen omhandler kulturrevolutionen, og dermed vender forfatterne opmærksomheden mod, hvordan hadets filosofi har påvirket kunsten i det 20. århundrede.

Det er et interessant afsnit, der på overbevisende vis dokumenterer med kunstmanifeste og udtalelser, at de vigtigste strømninger inden for malerkunsten i det 20. århundrede var stærkt påvirket af hadets filosofi. Det førte til et totalt opgør med den vestlige kunsttradition, og kunsten blev nu elitær, grim og meningsløs. Kunsten skulle provokere, og den fik et politisk formål. Dyrkelsen af det grimme blev en bevidst strategi for at bidrage til opløsningen af den borgerlige orden.

Når man læser kapitlet får man næsten dårlig samvittighed og føler sig som en forræder over for den borgerlige orden, hvis man synes, at nogle af Picassos billeder er fantastiske, og at nogle af Jorns malerier er elementært smukke. Det er, som om forfatterne glemmer Heideggers pointe om, at vi alle er født ind i givne omstændigheder, og at de nævnte kunstneres værker i dag ikke længere er subversive, men for længst er blevet en del af det 20. århundredes kunstkannon.

Den nye moral

Tredje del af bogen, der består af fire kapitler, handler om, hvordan hadets filosofi har påvirket det levede liv. Når hadets filosofi har fået så stor succes, er det fordi, den har udfyldt det tomrum, der fremkom med den manglende tro, s. 161, men hadets filosofi ødelægger samtidig liv.

Det forsøger forfatterne så at vise i fire kapitler omhandlende behovet for selvrealisering, altså behovet for at finde sin egen individuelle mening med tilværelsen og helst uden for hovedsporet af det borgerlige liv, om hadet til den borgerlige livsform, om kønsidentitet og om uforpligtende sex. Der er mange gode konservative pointer i de kapitler, men kapitlerne

er ikke så analytiske som de to foregående dele, og vi får fortalt, hvad der er den rigtige måde at leve på, der rettelig hører til i det fjerde afsnit af bogen, og som også gentages der. Tre af de fire kapitler adskiller sig stilistisk fra de to første dele af bogen. De er ikke så analytiske, og de er langt mere småsnakkende med mange gentagelser, og man skal lede mere efter pointerne og de centrale budskaber i teksten. Det tog mig en del tid overhovedet at forstå, hvad der var meningen med kapitlet ”Da mennesket lærte at hade sig selv”. Den enormt pædagogiske men også analytiske behandling af hadets filosofi kunne med fordel være anvendt her. Kun det tredje kapitel om kønsidentitet, ”Hvem er jeg?”, har de samme kvaliteter som første del af bogen.

Vejen tilbage

Bogens fjerde del hedder ”Vejen tilbage”, og man skulle tro, at det så var vejen tilbage til den borgerlige orden. En opskrift på, hvordan vi kan vinde kulturkampen og bekæmpe hadets filosofi. Det er det ikke. Der anvises ikke nogen løsning på, hvordan hadets filosofi kan bekæmpes og dens indflydelse modvirkes.

I stedet rettes fokus mod det enkelte menneske og individuelle løsninger på problemet, og fjerde del bliver en slags selvhjælpsguide for konservative, der anviser, hvordan man bør leve det dydige liv, der er forenelig med den borgerlige orden.

”Vejen tilbage” drejer sig først og fremmest om at finde tilbage til Gud! Det er lettere sagt end gjort for de fleste, men forfatterne har løsningen: ”Det er et spørgsmål om vilje. Det er noget, vi vælger at tro på. Vi tager troens spring”, skriver de med henvisning til Kierkegaard, s. 215. Er det virkelig så let? Tidligere i bogen har de ellers skrevet, at ”det vigtigste i livet er ikke noget, vi kan vælge,” s. 165. Det er det så alligevel.

”Mennesket har brug for det sakrale”, er titlen på det første kapitel, og hvis vi ikke formår trosspringet, så er der alligevel håb, for det guddommelige, det evige og det sakrale kan opfylde samme funktion i ens liv, og det guddommelige kan måske findes i kærligheden.

Det forbliver uklart, hvordan dét kan modvirke Nietzsches opgør med den kristne moral,

men det handler det heller ikke om.

Denne fjerde del af bogen bevæger sig på et helt andet plan end de to første dele ved at fokusere på det enkelte menneske. Hvis en fornyet tro på Gud skulle være vejen tilbage for den borgerlige orden, så måtte det forudsætte, at flertallet kan blive omvendt til at tro på Gud, og ikke mindst alle de venstreintellektuelle, der dominerer på universiteterne, i kulturlivet og i medierne, men der gives ingen anvisninger på, hvordan det skulle ske. Der peges kun på en individuel løsning på noget, der er et samfundspøblem, og denne individualisering af problemet forekommer at være lidt ironisk efter de mange angreb på individualismen.

Bogen skifter ikke bare tema i fjerde del men også sproglig karakter. Fra at være overvejende analytisk og (i de bedste afsnit) skrevet i et nøgternt sprog, bliver den nu nærmest til et personligt manifest og en trosbekendelse, der er argumenterende, formanende, belærende og docerende. Forfatterne vil overbevise om ikke ligefrem omvende læseren. Det er nærmest blevet til en katekismus i moralsk oprustning for kristne konservative.

Den sproglige stil med den formanende og docerende tone bliver trættende i længden. Ikke mindst i det højstemte og over-intellektualiserende afsnit om, hvordan kærlighed og sex hører sammen, der i øvrigt indeholder ikke så få gentagelser fra kapitlet om uforpligtende sex. Jeg er ikke her på mine gamle dage grundlæggende uenig i, at det ideelt set *burde* være sådan i langt højere grad, at kærlighed og sex hører sammen, og at promiskuitet sjældent er godt for hin enkelte, men hele tonen i kapitlet er højstemt, belærende og moraliserende i en grad, så det bare bliver for meget. Selv når man er gift og har sex med hende, man vitterlig er vildt forelsket i, er det ikke altid, at vi inden den seksuelle akt: ”er nervøse, forventningsfulde, måske også alvorlige, og opfyldt af tanken om det menneske, hvis nærvær er noget særligt for os...”. Det lyder helt religiøst, men nogle gange er sex – også i ægteskabet – bare spontant, vildt, dyrisk og dejligt og noget, man mere føler end reflekterer over. Nogen ville faktisk mene, at for megen refleksion kan ødelægge sexlivet.

Kapitlets mange puritanske formaninger kan ikke undgå at irritere. Man får nærmest at

vide, at selv den sex, man har i ægteskabet, er forkert, hvis den ikke er alt det, forfatterne postulerer, den skal være.

”Dit køn er dit anker” og ”Det evige fællesskab i nationen” indeholder gode borgerlige ord om vigtigheden af ens køn og af den nation, man er født i. Meget mere nøgternt skrevet end det foregående afsnit om ægteskab og sex, og man opdager, at man kan trække vejret roligt igen efter det forrige afsnits hæsblæsende tempo. Begge afsnit virker dog påklistede, og det er lidt svært at se, hvordan de indgår i »Vejen tilbage«. De er mere konstaterende end handlingsanvisende.

På dette tidspunkt i læsningen gruer man lidt for, hvad man bliver budt på i det afsluttede kapitel med den forfærdelige titel ”Verdens sjæl” (forfatterne er i det hele taget glade for ordet ”sjæl”). Første del er mest en opsummering af de foregående dele af bogen, men så går den over til at stille spørgsmålet: Når vi nu anerkender det enkelte menneske behov for at individuere sig, hvordan kan det så gøres på en opbyggelig måde. Og så tales der ellers direkte og formanende til læsere: Det er ikke ved at gøre..., at DU..., DU skal... og DU bør...

Jeg ved ikke hvem inden for bogens målgruppe, forfatterne forestiller sig, bryder sig om den slags belæringer? Ingen bryder sig om smagsdommeri, og det er som om forfatterne ønsker at skubbe alle de borgerlige læsere fra sig, der ikke lever op til de krav til det borgerlige liv, som de forstår det. Vi er trods alt alle kun mennesker, men det levner bogens sidste del ikke megen forståelse for.

Det vil også være svært at finde noget menneske, der ikke vil føle sig ramt af de bombastiske angreb på alt det, forfatterne ikke kan lide, eller som ikke vil føle sig utilstrækkelige, fordi de ikke ”kultiverer vores sjæl gennem livet og bliver visere og bedre,” som om man nødvendigvis blev et bedre menneske af at læse bøger. Gid det var så vel, men hadets filosoffer er netop eksempler på det modsatte.

Vi skal angivelig blive ”visere og bedre” ved at ”læse stor litteratur, smuk poesi og reflektere over det rigtige og forkerte.” Seriøst? Kan man kun være en del af den borgerlige orden, hvis man tilhører en lille intellektuel åndsaristokratisk elite? Jeg lever selv et liv med bøger, men

denne elitære form for kulturelt snobberi er for arrogant selv for mig. Det er ikke ”det almindelige menneske”, de taler om her, og i sin essens er den slags elitedykelse vel nærmest anti-konservativ og anti-borgerlig? Den borgerlige orden konstitueres først og fremmest af helt almindelige mennesker, der passer deres daglige dont, gør deres pligt og værner om og elsker deres familie, hjemstavn og fædreland.

Epilog – angrebet på liberalismen

Indtil jeg nåede Epilogen, glædede det mig, at hadets filosofi omtales som venstreradikalisme og ikke ”liberalisme”, som de to forfattere ellers har skudt på igen og igen i den offentlige debat. Det er der mange konservative debattører, der kunne lære en del af. Sartres antiborgerlige eksistentialisme har ikke noget med liberalisme at gøre, blot fordi den handler om frigørelse, og Nietzsches frigørelse fra al moral har heller ikke. Men i epilogen introduceres liberalismen så som en opløsningsideologi, og så får den på alle tangenter. Forfatterne definerer ”liberalisme” så bredt, at konservative som Thatcher og Reagan og socialdemokraterne Tony Blair og Poul Nyrup Rasmussen kan kaldes liberale. Forfatterne hævder, at det er ”liberalismens” skyld, at vi ikke længere taler om borgerlig moral, fordi liberalisme ikke handler om moral men kun om forholdet mellem individ og stat, hvilket er forkert, og hvilket forfatterne udmærket er klar over, eftersom de selv henviser til Adam Smiths moralfilosofiske hovedværk, *Teorien om de moralske følelser*.

Hvis det skulle have sin rigtighed, så måtte det også forudsætte, at liberalismen havde haft et ideologisk, kulturelt og værdipolitisk hegemoni i hele efterkrigstiden, hvor hadets filosofi er vundet frem. Det henvises til Patrick Deneens *Why liberalism failed* som støtte for den påstand, idet Deneen påstår, at liberalisme ”har omskabt vores verden i sit ideologiske billede”, s. 263. Argumenter præsenteres læseren ikke for.

Det er rigtigt, at de politiske institutioner i Vesten er liberale i deres oprindelse, og at næsten alle parlamentariske partier i Danmark og i Vesteuropa i efterkrigstiden har støttet op om det liberale demokrati, om menneskerettigheder, privat ejendomsret, frihandel og det

private erhvervsliv, men det betyder ikke, at liberalismen har været ideologisk og kulturelt dominerende i de seneste 55 år, hvor velfærdsstaten, skattetrykket og den offentlige beskæftigelse er eksploderet, hvor hadets filosofi har vundet frem på universiteterne og i intellektuelle kredse, og hvor venstreintellektuelle og ikke liberale har besat alle betydende poster i kulturlivet, folkekirken, undervisningssektoren, den offentlige administration og i medierne.

Om noget har det været socialismen især i dens socialdemokratiske og kulturradikale varianter, der har været den dominerende ideologiske, kulturelle og politiske kraft i Danmark og i det meste af Vesteuropa i efterkrigstiden kombineret med en mere yderliggående socialisme samt de venstreradikale hadets filosoffer.

At hævde, at alle socialdemokrater i virkeligheden er liberale, er meningsløst, for når Socialdemokrater ikke har talt om dyd, Guds tro og seksualmoral i 1950'erne og 60'erne, så skyldes det ikke, at de har læst Rawls (1970) eller Nozick (1974). Det skyldes arven fra Marx, Engels, Lenin, Kautsky og senere socialdemokratiske og post-marxistiske filosoffer. Socialdemokratiets fokus på offentlig velfærd og materiel velstand frem for på kultur, kristendom, moral og åndelige værdier skyldes heller ikke, at Hedtoft, Hansen, Kampmann, Kragh eller Anker havde forlæst sig på liberale filosoffer, men at de er rundet af en politisk tradition, der haft fokus på penge, udbytning, klassekamp og en antikapitalistisk kulturkamp. Det var heller ikke liberalismen, der lå bag ungdomsoprøret, men marxister som Sartre og den revolutionære Marcuse, og i Danmark fik munkemarxisterne (kapitallogikerne) og andre marxistiske skoler vind i sejlene og kom til at dominere på universiteterne i kølvandet på ungdomsoprøret. Kvindebevægelsen blev også venstreorienteret, hvor den oprindelig havde været liberal. Argumentationen halter således gevaldigt.

Det er i øvrigt besynderligt at introducere et helt nyt tema i en epilog, men her som andre steder i bogen synes forfatterens behov for at polemisere at tage overhånd, og det er synd, at forfatterne ikke har kunnet beslutte sig for, om de ville skrive en polemisk debatbog, hvor de angriber alt og alle, der ikke er 100 pct. eni-

ge med dem, eller en filosofisk funderet samfundsanalyse.

Afslutning

Kan bogen så anbefales? Jeg ville meget gerne kunne sige ja, fordi jeg er sympatisk indstillet over for projektet, og det er vigtigt, at borgerlige forstår, hvilke ideer, der truer den borgerlige orden, men i sin helhed er bogen ikke vellykket.

Første del af bogen, den idehistoriske, er som nævnt fremragende, og den burde læses af alle med interesse for tidens opløsningstendenser, identitetspolitik og woke. Fremstillingen er pædagogisk og præget af et stort overblik. Det er filosofisk formidling, når det er bedst. Anden del af bogen er også strålende.

Tredje del af bogen er for heterogen, og store dele af den mangler den analytiske tilgang, der prægede de to første dele. Fjerde del af bogen kan man med fordel springe over, medmindre man er særligt interesseret i konservativ oprustning, og i øvrigt elsker at blive talt ned til, og epilog er lige til papirkurven.

En væsentlig anke mod bogen er, at den alt for tydeligt bærer præg af at være skrevet af to forskellige personer med hver deres skrivestil og meget forskellige temperamenter. Det er der kommet et meget ujævnt og heterogent produkt ud af. Som læser efterlades man også med indtryk af, at det lille forlag, Eksistensen, ikke har haft ansat nogen litterær konsulent.

Eva Selsing og Rune Selsing: *Den borgerlige orden. Om angrebet på det almindelige menneske*. Forlaget Eksistensen, Frederiksberg, 2022. 267 sider plus 15 sider litteraturliste og noter. Set til 274,95 kr. på Saxo.com.

Boganmeldelse

Søren Mau: Stum tvang. En marxistisk undersøgelse af kapitalismens magt

Torben Mark Pedersen

Marxismen er kommet på mode igen. Internationalt har den franske økonom og neo-marxists, Thomas Piketty, opnået stjernestatus på venstrefløjen med udgivelserne af *Kapitalen i det 21. århundrede*, *Kapital og ideologi*, *Mod en ny socialisme* og *En kort historie om lighed*, for nu kun at nævne de af hans bøger, der er udkommet på dansk, og herhjemme udkom forrige år filosofen Søren Maus bog: *Stum tvang. En marxistisk undersøgelse af kapitalismens økonomiske magt*.

Bogen indledes med de sædvanlige marxistiske floskler om, at vi befinder os i en permanent krise, og i hvert fald har gjort det siden finanskrisen i 2008. Her var jeg allerede ved at stå af, for er selv akademiske marxister virkelig ikke kommet længere end at gentage den slags flove marxske floskler? Åbenbart ikke.

Der er ellers ikke tale om en debatbog men om et akademisk værk, der er en bearbejdet udgave af forfatterens Ph.D.-afhandling. Der er ingen tvivl om, at Mau er belæst og har et stort overblik over både Marx' omfattende forfatterskab og senere marxisters tænkning, og hans omtale og kritik af, hvad andre har skrevet tidligere, er måske det bedste ved bogen. Og det lettest læste. Når han skal forklare, hvordan kapital hos Marx ikke bare er en produktionsfaktor eller en beholdning penge men en særlig social logik, så bliver det hele pakket ind i en tung marxistisk jargon, der mere skjuler end klargør, hvad han egentlig mener. Det er venstrefløjsfilosoffers sædvanlige måde at "hæve stemmen" på, når argumentet er svagt.

Marx' ide om de økonomiske forholds stumme tvang er ellers i sin essens ret simpel:

Mennesket (eller nogle mennesker) er tvunget til at arbejde for, at alle kan opretholde livet. Under kapitalismen antager denne tvang en særlig form, fordi de ellers formelt frie arbejdere ikke ejer deres egne produktionsmidler. Arbejderen er derfor tvunget til at påtage sig et lønarbejde af deres egen interesse i at overleve og ikke som følge af nogen ydre tvang, p. 135.

Det gør arbejderne afhængige af kapitalen, og i kapitlet om den såkaldte oprindelige akkumulation i første bind af *Kapitalen* omtaler Marx, hvordan "De økonomiske forholds stumme tvang besegler kapitalistens herredømme over arbejderen," (s. 1029 i Rhodosudgaven).

Den stumme tvang er et eksempel på det, mange på venstrefløjen i dag kalder for strukturel magt, idet det er en form for magt, der ikke udøves af nogen handlende person, men angiveligt af nogle økonomiske "strukturer", og Mau bruger en del plads på at diskutere begreberne magt og kapital. Det er dog svært at se, at Mau kommer mange spadestik dybere i forståelsen af "de økonomiske forholds stumme tvang", end Marx gjorde i et enkelt afsnit af *Kapitalen*, og det må siges at være bogens store svaghed vurderet på dens egne præmisser, at forfatteren ikke formår at vise, at begrebet om den stumme tvang er et frugtbart begreb, der kan føre til interessante nye indsigter eller analyser.

Man behøver ikke være marxist for at erkende, at man har færre muligheder i livet, hvis man er fattig, eller hvis man ikke ejer sine egne produktionsmidler, i forhold til hvis man er rig og/eller kapitalejer, og det har ikke i sig selv noget med Marx' værditeori, udbytningen eller

klasseteorien at gøre. For Mau – som for Marx – indgår begrebet imidlertid i kapitalismekritikken, og dermed sættes det ind i en kontekst, hvor hele analysen kommer til at afhænge af udbytningsteorien og klasseteorien, og det er her, hele grundlaget for hans analyse skrider, for det har været vist siden slutningen af det 19. århundrede, at Marx' værditeori er fejlagtig, at der ikke kan siges at finde nogen udbytning sted, når arbejdskraft og kapital aflønnes efter deres marginalproduktivitet, og at der derfor heller ikke eksisterer klasser under kapitalismen, der står i et antagonistisk modsætningsforhold til hinanden pga. udbytningen. Søren Mau forholder sig slet ikke til fagøkonomers kritik af Marx' økonomiske teorier, han refererer ingen betydelige marxistiske økonomer, og han afviser – helt absurd – at Marx' værditeori overhovedet skulle være en pristeori (kapitel 9), selv om hele hans analyse baserer sig på, at kun arbejdskraft kan skabe værdi, og at arbejderne udbyttes, fordi de arbejder i flere timer end, hvad der er nødvendigt for at reproducere arbejdskraften.

Det er ret imponerende, at filosofen Søren Mau kan basere sin Ph.D.-afhandling på forkerte præmisser, uden at det tilsyneladende har fået nogen konsekvenser for bedømmelsen af hans forskning. Eller af bogen. Jeg har ikke set en eneste anmeldelse, der har nævnt denne helt afgørende svaghed, og hvordan i alverden kan filosoffer (og sociologer og visse politologer) slippe afsted med at bygge videre på for længst falsificerede teorier? Hvor begavet, belæst og seriøst Mau ellers er gået til opgaven, må man konkludere, at størstedelen af værket er crackpot-filosofi.

På den sidste side af bogen erklærer Søren Mau, at udgivelsen af bogen (og hans Ph.D.-afhandling?) skal betragtes som et stykke politisk aktivisme, for han slutter af med det fromme håb, at bogen kan bidrage en lille smule til afviklingen af det "destruktive, undertrykkende og mareridtsagtige system, vi kender som den kapitalistiske produktionsmåde" og han håber, at det vil muliggøre *kommunismen*.

Søren Mau: *Stum tvang. En marxistisk undersøgelse af kapitalismens økonomiske magt*. Århus, 2021.

310 sider plus 98 sider litteratur og noter.

Vil du skrive i LIBERTAS?

Har du lyst til at bidrage til LIBERTAS, så send en mail til: torbenmarkp@hotmail.com
LIBERTAS bringer såvel artikler inden for som uden for tema, debatindlæg samt anmeldelser af bøger og film m.m., men redaktionen påtager sig intet ansvar for materiale tilsendt uopfordret.

Skrivevejledning

- Alle indlæg skal være skrevet i Word
- Længde: Minimum 3 A4-sider, ikke nogen fast overgrænse.
- Kort resume på maks 150 ord
- Eventuelt: Kort forfatterbiografi på maks 40 ord
- Der kan anvendes afsnitsinddelinger i to (maksimalt tre) niveauer. Overskrift for hovedafsnit med fed skrift og underafsnit med kursiv.
- Begræns så vidt mulig andre formateringer i teksten. Fremhævet tekst skrives med kursiv, og der kan **ikke** være aktive links til URL-adresser i teksten eller i litteraturlisten.
- Artikler kan indeholde illustrationer, grafer, tabeller og tekstboks, der vedlægges separat som JPG-filer og i sort-hvid
- Noter som fodnoter, ikke slutnoter
- Der anføres litteraturhenvisninger for alle refererede og citerede kilder. Litteraturhenvisninger i teksten anføres som: "En bimetal standard kan defineres som..., Friedman (1992, 127)."
- Litteraturliste bagerst i artiklen. Litteraturhenvisninger anføres alfabetisk efter efternavn og årstal, som i nedenstående eksempler, hvor artikeltitler er i anførselstegn og tidsskriftets navn og bogtitler er med kursiv. Anvend så vidt muligt årstal for det oprindelige værk, og tilføj eventuel årstal for anvendt udgave, jf. Smithhenvisningen nedenfor. Undgå alle former for automatiske litteraturhenvisninger

Litteratur

Friedman, Milton (1990): "Bimetallism revisited," *Journal of Economic Perspectives*, 4, 85-104.
Friedman, Milton (1992): *Money Mischief. Episodes in Monetary History*. New York.
Smith, Adam (1776): *Nationernes Velstand*. København, 2013.

Kommende numre af LIBERTAS

LIBERTAS nr. 83. November 2023: **Liberalt anarki: Murray Rothbard og David Friedman.**

LIBERTAS nr. 84. Marts 2024: **Liberalisme og EU. Frihed før liberalismen (foreløbig)**

LIBERTAS nr. 85. Juli 2024:

LIBERTAS nr. 86. November 2024: **Robert Nozicks *Anarchy, State and Utopia* efter 50 år.**

DEN SYNLIGE HÅND

Løkkes dialektiske dogme

Simon Gardner Mogensen

I LIBERTAS nummer 79 omtalte Claes Theilgaard Hjortdoktrinen i "Den synlige hånd". Det var Hjortdoktrinen, der lå til grund for det systemskifte, som hovedstrateg, Claus Hjort Frederiksen stod for i Venstre, hvor man forsøgte at neutralisere venstrefløjen og primært Socialdemokratiet ved at overtage velfærdspolitikken tilsat frit valg i det offentlige og indførelse af skattestop. Hjorts tese var, at de borgerlige partier altid vil tabe, hvis vælgerne ikke føler sig betrygget i, at velfærden er sikret, hvis de blå regerer.

Den doktrin har nu sejret sig selv ihjel med SVM-regeringen med Socialdemokratiet i spidsen, og Moderaterne og Venstre som regeringspartnere. Som opfølgning på Claes Theilgaards analyse introduceres hermed Løkkes dialektiske dogme.

Hjortdoktrinens tese om den socialdemokratiske velfærdsstats uomgængelighed udgør tesen i Løkkes dialektik, og med Hjortdoktrinen opgav Venstre den idealistiske liberalisme med store reformer. De borgerlige partier og især magtpartiet Venstre måtte i årtier se sig slået i deres grundfortælling, og da Løkke tilmed igen og igen måtte se sig vraget ved Folketingsvalg, hvor han ikke blev valgt ind i 1987 og i 1990, var en strategisk omlægning længe ventet for Løkke, da han blev valgt til Folketinget i 1994.

Dette leder til den 2. del i Løkkes dialektiske dogme, antitesen, hvor Dansk Folkepartis nationalistiske udlændingepolitik blev delvist overtaget af Venstre i 00'erne.

Det må ellers have gjort ondt på Løkke, der i slut 80'erne havde ytret stor misfornøjelse med "tonen i debatten" overfor flygtninge. Ikke desto mindre lod Venstre dog Dansk Folkeparti komme ind i folden som støtteparti for skiftende Venstreregeringer i 00'erne, selv om det blev en mudret affære i regeringsperioden 2015 til 2019. Den politik udgjorde en antitese til den socialdemokratiske solidariske velfærdsstat, idet Venstre gjorde en kritisk indvandrings- og flygtningepolitik til en del af højrefløjens DNA, og dermed til dels neutraliserede en kritisk højrefløj bestående af DF.

Som den politiske håndværker og magtbegærlige pragmatiker, Lars Løkke Rasmussen er, har han gjort disse politikker til en del af sin egen fortælling, og Løkke befinder sig nu der, hvor han excellerer, på midten af dansk politik og som kongemager. For alt imens Løkke fortælling er præget af efterslæb og indrømmelser, er han nu her i tredje fase af sin egen hegelianske dialektik i form af syntesen.

En både personlig og politisk rejse, hvor Løkke for første gang i sin karriere, lader til at være "first-mover" og selv er fader til det dogme som hersker i dansk politik. Isolering af fløjene og samle midten i et arbejdsfællesskab, som udsprang af de tanker, Løkke luftede i bogen Befrielsens øjeblik – samtaler med Lars Løkke Rasmussen fra 2019. En stadie med en midterregering, som tegner sig til et tusindårsrige, hvor de politiske fløjes bejlere har langt til magten.